
MLADÁ
FRONTA

Francis BACON

PRAHA
1980

Nová Atlantida a Eseje

*BACON, F. Nová Atlantida a Eseje.
Praha: Mladá fronta, 1980.*

EDIČNÍ
RADA

Dr. Jiří Černý, CSc.
Prof. dr. Jiřina Popelová-Otáhalová, DrSc.
Dr. Jan Sedláček, CSc.
Doc. dr. Václav Šedivec, CSc.
Marian Grigel

Nová Atlantida

13.613

111-50-111
Ostřední knihovna
Státního ústavu
Vědy a umění
J. R. Nerudova
Praha

X-1739-89

41-

Z PŘEDMLUVY
K PŮVODNÍMU
VYDÁNÍ

Tuto smyšlenku vypsál můj pán proto, aby v ní podal vzor a popis koleje založené k vytváření velkých a podivuhodných děl sloužících k blahu lidí a nazvané Šalamounův dům či Kolej díla šesti dnů. Můj pán dospěl právě jen k vylíčení této části. Vzor je zajisté rozsáhlejší a vyšší, než aby bylo možné ve všem jej napodobit; nicméně většinu věcí má člověk v moci uskutečnit. Jeho lordstvo zamýšlelo podat v tomto smyšleném dílku i zákonodárství nejlepšího státu či modelu občanského společenství; vidělo však, že by to byla dlouhá práce, a tak od toho upustilo a věnovalo se tomu, po čem toužilo a čemu dávalo přednost, totiž sepsování Historie přírodních věd.

W. Rawley

Vypluli jsme z Peru (kde jsme se zdržovali celý jeden rok) a zamířili jsme jižním směrem k Číně a Japonsku; potravin jsme s sebou měli na dvanáct měsíců; po více než pět měsíců nám přály dobré, byť mírné a slabé větry od východu. Nato se však vítr obrátil a mnoho dní vál jenom od západu, takže jsme pluli pouze zvolna anebo vůbec, a mnohokrát jsme pomýšleli na návrat. Pak se však znovu zdvihly prudké a mocné větry od jihu — s jednostupňovou východní odchylkou — a ty (ať jsme dělali co dělali) nás zaháněly na sever; v téže době nám došly potraviny, ačkoliv jsme s nimi hodně šetřili. Když jsme se takto ocitli uprostřed největších vodních spoust na světě, bez potravin, pochopili jsme, že jsme ztraceni a chystali se na smrt. Nicméně pozdvihli jsme ještě hlasy a srdce svá k Bohu na výstěch, jenž *činí divy v hlubinách*; a prosili jsme ho o smilování, aby tak jako na počátku odhalil tvář hlubin a dal z ní vystoupit suché zemi, i nyní odhalil před námi pevninu a nedal nám zahynout.

I stalo se, že navečer dne následujícího jsme spatřili v dohledu jakoby hustá mračna ležící na severu, a to nás naplnilo nadějí, že je tam snad země; věděli jsme přece, jak je tato část Jižního oceánu neprobádaná a že se v ní tudíž mohou nalézat ostrovy i pevniny, které dosud nikdo nespatriil. Celou noc jsme proto pluli tam, kde jsme tušili pevninu, a příštího dne jsme za rozbřesku jasně rozeznali zemi; jevila se nám jako plošina s hustým porostem; to proto se nám zdála tak tmavá. A po další hodině a půl plavby jsme zabočili do pěkného přístavu, který patřil ke krásnému městu; nebylo věru velké, ale náramně výstavné a z moře půvabné na pohled; než jsme ucítili půdu pod nohama, připadala nám každá minuta dlouhá; přirazili jsme až ke břehu a chystali se vylodit.

Vtom se k nám však začal sbíhat všelijaký lid; každý měl v ruce hůl a jako kdyby nám chtěl ukázat, že nemáme vystupovat na břeh; nikdo však přitom nekřičel ani nejevil žádnou divokost, jenom jako by nás všichni chtěli svými posuňky varovat.

To nás nemálo zneklidnilo, i radili jsme se, co počít. Leč právě v tom čase k nám vyslali malý člun, v němž bylo osm lidí; jeden z nich držel v ruce velkou bambusovou hůl, na obou koncích modře zdobenou, a ten vystoupil na naši palubu, aniž jevil sebemenší známky strachu. Když viděl, že jeden z nás před něj poněkud ze skupiny vystoupil, vytáhl malý svítek pergamenu (byl o něco žlutší než náš a měl stejný lesk

jako stránky v našich zápisových foliantech, byť byl současně měkký a ohebný) a podal jej našemu předákovvi. Na svitku — ve staré hebrejštině, ve staré řečtině, v dobré školské latině a španělštině — stála tato slova: „Nevstupuj nikdo z vás na pevninu; a hleďte odplout od těchto břehů do šestnácti dní, pokud vám nebude pobyt prodloužen. Mezitím, trpíte-li nedostatkem čerstvé vody či potravin, anebo potřebují-li vaši nemocní ošetření či vaše loď opravy, sepište své potřeby a dostane se vám, čeho si žádá milosrdenství.“ Svitek byl opatřen pečeti s kříždy cheruba, nikoliv rozpjatými, nýbrž visícími dolů, a křížem.

Když nám toto doručil, úředník se vrátil a nechal u nás pouze svého sluhu, aby čekal na odpověď. Nato jsme se mezi sebou dlouze radili, neboť jsme byli plni rozpaků. Že nás nenechali vystoupit na pevninu a kvapně nás před tím varovali, nás náramně kormoutilo; na druhé straně však poznání, že jsou tito lidé znalí jazyků a plni slitovnosti, nás nemálo utěšilo. Nade vše pak jsme se velmi radovali ze znamení kříže, který byl pro nás předzvěstí, že se přece jen můžeme nadít něčeho dobrého. Odpověděli jsme jim ve španělské řeči, že pokud jde o naši loď, je v pořádku; neboť jsme měli co činit spíše s bezvětrím a protivětry než s bouřemi; že pokud jde o nemocné, máme jich mnoho a jsou ve velmi zlém stavu; takže nepřijmou-li je na pevninu, jsou vážně ohroženi na životech. Ostatní potřeby jsme pak vypsalí jednu po druhé a doplnili je dovětkem, že máme něco zásob zboží, jež, kdyby je shledali příhodným, by mohlo uhradit náklady na naše potřeby. Odměnou jsme sluhovi nabídli několik zlatáků a úředníkovi jsme chtěli poslat rudý aksamit; sluha však nic z toho nevzal, ba ani na to nepohlédl; a takto nás opustil a odjel v jiné bárce, kterou proň poslali.

Asi tři hodiny poté, co jsme odeslali svou odpověď, dostavila se k nám osoba, jež zaujímala (jak se nám zdálo) vysoké postavení. Ten člověk měl na sobě roucho se širokými rukávci, jakýsi haras nádherně blankytné barvy, mnohem zářivější než naše; šat pod ním byl zelený; a stejnou barvu měla i pokrývka hlavy tvaru turbanu, dovedně upravená, jež ale nebyla tak velká, jako bývají turecké turbany; kadeře vlasů mu splývaly pod jejím okrajem ven. Na první pohled šlo o ctihodného muže. Přijel ve člunu částečně pozlaceném, a v tom člunu s ním byli ještě čtyři muži; za ním pak následoval jiný člun, ve kterém bylo asi dvacet lidí. Když se přiblížili na

dostřel, dali nám znamení, že máme někoho vyslat, aby se s ním setkal na moři. To jsme bez odkladu učinili a poslali jsme za ním na přívěsné loďce našeho člověka, který měl po veliteli nejvyšší postavení, a s ním další čtyři naše lidi.

Sotva jsme dorazili na šest yardů k jejich člunu, volali na nás, abychom se zastavili a dál se nepřibližovali; což jsme udělali. Načež muž, jehož jsem právě popsal, vstal a silným hlasem se španělsky otázal: „Jste křesťané?“ Odpověď zněla: „To jsme.“ A strach jsme měli o to menší, že jsme na přípisu od nich viděli kříž. Poté, co jsme mu takto opáčili, řečená osoba pozdvihla pravou ruku k nebesům a pak ji zvolna stáhla a přitiskla ke rtům (což je gesto, jímž vzdávají Bohu dík), načež pravila: „Jestliže při Spasitelových zásluhách odpřísáhnete (a to jeden každý z vás), že nejste piráti, ani že jste, ať právem či neprávem, neprolili v posledních čtyřiceti dnech krev, dostane se vám výsady vystoupit na břeh.“ Řekli jsme: „Všichni jsme hotovi přísahu složit.“ Nato jeden z těch, kteří byli s ním, nejspíš (zdálo se nám) notář, zapsal tento akt. Když skončil, jiný z průvodců vysoce postavené osoby, který s ním byl v tomtéž člunu, po krátké domluvě se svým pánem hlasitě řekl: „Můj pán by vás rád ujistil, že nevstoupil na palubu vaší lodi ani z pýchy ani z nadutosti, nýbrž proto, že jste ve své odpovědi uvedli, že máte mnoho nemocných; a ochránce zdraví našeho města ho vyzval, aby se k vám nepřibližoval.“ Poklonili jsme se velebné osobnosti a odpověděli, že jsme jeho pokornými služebníky; a že je pro nás velkou ctí a projevem neobyčejné lidskosti již to, co pro nás učinil; že nicméně pevně věříme, že povaha nemoci našich lidí není nakažlivá.

Důstojná osobnost se tedy vrátila a po chvíli vystoupil na palubu naší lodi notář; držel přitom v ruce jakýsi plod této země podobný pomeranči, měl však jinou barvu, něco mezi nachem a brunátností, a linula se z něj ta nejskvostnější vůně. Svíral jej v ruce (zdálo se nám) jako ochranu proti nákaze. Přednesl formuli naší přísahy („ve jménu Ježíšově a jeho zásluh“) a potom nám sdělil, že pro nás pošlou příštího dne o šesté hodině ranní a dopraví nás do Domu pro cizince (tak jej nazval), kde budeme vybaveni potřebnými věcmi pro sebe i naše nemocné. S tím se měl k odchodu; a když jsme mu nabídli několik zlatáků, s úsměvem pravil: „Za jednu práci neberu dvojit plat.“ Čímž mínil (jak tomu rozumím), že měl za své služby od státu dostatečný příjem. Neboť (jak jsem se

dověděl později) o úřednících, kteří berou dary, říkají, že mají dvojí plat.

Druhého dne k nám brzy zrána přibyl týž úředník, jenž k nám poprvé přišel s holí, a řekl, že se dostavil, aby nás doprovodil do Domu pro cizince; a že k tomu zvolil tak časnou hodinu proto, abychom měli celý den na vyřizování svých záležitostí. „Neboť,“ pravil, „chcete-li dbát mé rady, pojedete vás se mnou nejdříve jenom několik, prohlédnete si dům a zjistíte, do jaké míry vám bude vyhovovat; pak teprve můžete poslat pro své nemocné i všechny ostatní, jež chcete dopravit na souš.“ Poděkovali jsme a řekli, že péči, již věnoval zoufalým cizincům, jistě mu Bůh oplátí.

A tak se nás šest odebralo spolu s ním na pevninu; a když jsme stanuli na zemi, on se postavil před nás a obrátiv se řekl, že je nyní naším služebníkem a průvodcem. Vedl nás třemi úhlednými ulicemi a všude, kudy jsme se brali, stáli po obou stranách v řadě lidé; ale tak spořádaně, jako by se nám nepodívovali, nýbrž jako by nás vítali; a někteří, když jsme je mýjeli, rozpráhli paže; což je jejich způsob, když někoho vítají.

Dům pro cizince je pěkný a prostorný dům postavený z cihel, které jsou o něco temnější než naše; má krásná okna, některá zasklená, jiná vyplněná cambrským plátnem máčeným v oleji. Nejprv nás zavedl do pěkné přijímací haly nad schodištěm a tu se nás zeptal: „Kolik vás dohromady je? A kolik je nemocných?“ Odpověděli jsme, že je nás celkem (zdravých i chorých) jedenapadesát a z toho že je sedmnáct nemocných. Pak nás požádal o chvíli strpení, abychom počkali, než se vrátí; to se stalo asi tak za hodinu; poté nás vedl do připravených pokojů, jichž bylo celkem devatenáct; schystali je (zdálo se nám) tak, že čtyři z nich, lepší než ostatní, poslouží pro naše nejpřednější muže, kteří v nich mají bytovat po jednom; v ostatních pokojích mají bydlet vždy dva a dva pohromadě. Byly to pěkné pokoje, milé, opatřené řádným nábytkem. Nato nás vedl dlouhou chodbou na způsob dormitáře a zde nám ukázal sedmnáct jizeb, jež vedly všechny na jednu stranu (neboť druhou tvořily zeď a okna). Byly to roztomilé jizbičky, oddělené od sebe přepážkami z cedrového dřeva. Ta klenutá chodba s jizbami, jichž bylo celkem čtyřicet (mnohem víc, než jsme potřebovali), sloužila za špitál pro nemocné. Přitom nás upozornil, že když se někdo z našich chorých pozdraví, můžeme ho z jizby převést do pokoje;

za tím účelem měli připraveno dalších deset volných pokojů, kromě těch, o nichž jsme se již zmiňovali.

Když jsme si takto vše prohlédli, zavedl nás nazpět do přijímací haly, lehce zdvihl hůl (jak to dělávají, chtějí-li vydat či vyplnit nějaký příkaz) a řekl: „Vězte nyní, že obyčej země vyžaduje, abyste po dnešku a po zítřku (což je doba, kterou vám dáváme na přepravu lidí z lodi) nevycházeli po tři dny ze svých komnat. Nikterak se tím však netrapte, ani to nepovažujte za vazbu, nýbrž za čas určený k oddechu a odpočinku. Nepocítíte přitom žádnou újmu a šest našich lidí vám bude stále k ruce, kdybyste potřebovali něco si venku vyřídit.“ Poděkovali jsme mu ze srdce a s úctou a pravili jsme: „V této zemi je Bůh nepochybně přítomen.“ Nabídlí jsme mu rovněž dvacet zlaťáků, on se však usmál a řekl pouze: „Jakže? Dvojí plat!“ A s tím nás opustil.

Krátce poté nám předložili oběd; byla to znamenitá krmě co do příkrmů i masa; lepší než všechna jídla dohromady, která jsem znal z Evropy. Také nám podali tři druhy nápojů, všechny chutné a dobré: víno z hroznů, nápoj z obilí, na způsob našeho piva, leč průzračnější, a jakýsi mošt z plodů jejich země, neobyčejně lahodný a osvěžující. Kromě toho nás zahrnuli spoustou oněch nachových pomerančů pro naše nemocné; ty (jak nás ujistili) působí jako jistý léčivý prostředek proti onemocněním získaným při plavbě na moři. Rovněž nám dali krabičku šedivých či bělavých pilulek, aby je naši choť brali před spaním, vždy jednu na noc; to prý (pravili) uspíší jejich uzdravení.

Následujícího dne, když se skončilo a ustalo trápení s vyloďováním a dopravou lidí i zboží z naší lodi, uznal jsem za dobré svolat posádku, a sotva se všichni shromáždili, promluvil jsem k nim takto: „Draží přátelé, je třeba, abychom věděli, kdo jsme, a jak to s námi stojí. Jsme lidé vyvržení na břeh jako Jonáš z břicha velryby; byli jsme jakoby pohřbeni v útrobách hlubin a nyní, na zemi, se nalézáme mezi živými a smrtí. Ocitli jsme se jak mimo Starý, tak i Nový svět; a zda ještě vůbec kdy spatříme Evropu, to ví jen Bůh. Dostali jsme se sem jakýmsi zázrakem; a jenom nemějším zázrakem můžeme zas odtud vyvážnout. S ohledem na naše nedávné zachránění a na nebezpečí přítomná i budoucí, pozdvihneme teď svou mysl k Bohu a hledme se každý napravit. Mimo to jsme se dostali mezi lid křesťanský, nadmíru zbožný a lidumilný; nechť se proto na našich tvářích nezračí zmatek,

který by před nimi na odív vystavoval neřesti a naši nehodnost. Jsou tu ovšem i další věci. Příkazem (třebaže zdvořilým) nám uložili, abychom tři dny strávili v klášterním uzavření těchto zdí: kdoví zda ne proto, aby se poněkud seznámili s našimi způsoby a zvyklostmi? A shledají-li je špatnými, aby nás rázem vypověděli; shledají-li je dobrými, aby nám povolili delší lhůtu? Neboť ti mužové, které nám dali k ruce, mohou nás po celý čas bdělým okem sledovat. A tak tedy pro lásku boží a pro dobro našich duší i srdcí hledme se chovat vždy tak, abychom žili usmířeni s Bohem a našli milost i v očích těchto lidí.“

Celá posádka mi jednohlasně děkovala, že jsem jí takto napomenul, a přislíbila, že mně žít střdmě a spořádaně a že v ničem nezavdá podnět k pohoršení. Tři dny jsme takto trávili vesele a bezstarostně a čekali, co s námi bude, až pomínou. A během té doby jsme se každou hodinu radovali z lepšího se stavu našich nemocných; oni sami se pak domnívali, že byli vsazeni v jakousi božsky hojivou lázeň, jak dobře a rychle se zotavovali.

Když uplynuly tři dny, přišel k nám zrána jakýsi nový muž, kterého jsme dosud neviděli; oděn byl v modrém, jako ten předchozí, jen turban měl bílý a na jeho špičce červený křížek. Měl také kápi z jemné tkaniny. Sotva k nám vešel, nepatrně se uklonil a rozepjal paže. My jsme ho pozdravili velmi hluboce a pokorně; jako by nám přinášel rozsudek života či smrti. Přál si hovořit jen s několika z nás; tu šest našich lidí zůstalo na místě, ostatní místnost opustili. Řekl: „Svým úředním posláním jsem správcem tohoto Domu pro cizince, svým povoláním jsem křesťanský kněz; a proto jsem za vámi přišel: abych vám nabídl své služby jako cizincům, ale především jako křesťanům. Mohu vám sdělit některé věci, jež, domnívám se, neuslyšíte neradi. Stát vám povolil zdržet se na souši po dobu šesti týdnů; nedělejte si však starosti, jestli vás okolnosti přinutí zůstat déle, neboť v tomto bodě není zákon nijak puntičkářský; a nepochybují, že já sám pro vás obdržím prodloužení na takovou dobu, jaká vám bude vyhovovat. Abyste rozuměli, Dům pro cizince je v této chvíli velmi bohatý a má značné prostředky, protože všechny jeho pozitky se za posledních sedmatřicet let ukládaly; tak dlouho to totiž trvalo, než do této části světa zavítal nějaký cizinec. A tak si nečinite starostí: stát vám uhradí celý čas vašeho pobytu; a ani o den jej nebudete nuceni zkracovat. Pokud jde o zboží, které jste

s sebou přivezli, nebudete na něm nijak škodní; dostanete za ně buďto jiné zboží, anebo výplatu ve zlatě a stříbře; to je nám jedno. Máte-li pak nějaká další přání, nikterak se s nimi netajte. Uvidíte, že odpověď, již od nás dostanete, vám na tváři vrásek nenadělá. V jedné věci vás však musím varovat: nikdo z vás se nesmí vzdálit o *karan* (to jest podle nich o míli a půl) za městské hradby, nemá-li k tomu zvláštní povolení.“

Odpověděli jsme, hledíce chvíli jeden na druhého a podivující se tak milostivému a přímo mateřskému zacházení, že ani nevíme, co říci, neboť se nám nedostává slov, která by vyjádřila náš vděk; a že jeho velkomyslné nabídky vzaly dech všemu, oč bychom je mohli ještě požádat. Zdá se nám, že máme před očima obraz nebeského spasení; neboť my, které před nedávnem svírala čelist smrti, jsme nyní na místě, jež nás zahrnuje jen a jen potěchou. Co se pak daného příkazu týče, zajisté jej chceme uposlechnout, byť i naše srdce planula pochopitelnou touhou dále si vyjít po tomto šťastném a svatém láně země. K tomu jsme dodali: „Ať naše jazyky raději ztuhnou na patře úst, než abychom opomněli vaši ctihodnou osobu či celý tento národ ve svých modlitbách.“ Rovněž jsme ho velice pokorně prosili, aby nás přijal za své věrné služebníky, a to stejným právem, jakým kdy byl člověk přijat na světě do služby; a sami sebe i vše, co jsme měli, jsme předstřeli a složili k jeho nohám. On pravil, že je duchovní a že přijímá jen dary duchovní: to jest naši bratrskou lásku a dobrotu našich duší a srdcí. S tím nás opustil, nikoli bez slzí dojetí v očích; a ponechal nás smíšeným pocitům radosti a vděku, takže jsme si mezi sebou říkali: „Dorazili jsme do země andělů, kteří se nám zde denně zjevují a zahrnují nás přízní, o které nikdo z nás nesnil, tím méně se jí nadál.“

Nazíříc k nám správce zavítal asi v deset hodin znovu a po vzájemných pozdravech přátelsky pravil, že nás přišel navštívit, požádal o zídli a posadil se; a my, bylo nás asi deset (ostatní byli příliš sprostní nebo odešli někam ven), jsme k němu přisedli. A když jsme se všichni usadili, správce začal takto: „My, kdo žijeme na ostrově Bensalem (tak jej totiž ve svém jazyce nazývají), jsme v takovém postavení, že vlivem své odloučenosti a působením zákonů zavazujících naše cestovatele přísným mlčením, a také vlivem řídkého příjímání cizinců, známe sice dobře valnou část obydlého světa, sami mu však zůstáváme neznámí. A tak protože ten, kdo ví méně, je první na radě se ptát, budete důvodně a pro lepší využití

času klást otázky vy mně a ne já vám.“ Odvětili jsme, že mu za toto dovolení pokorně děkujeme a že jsme již z toho, čeho jsme okusili, měli možnost pochopit, že není na světě nic, co by víc stálo za poznání než poměry v této šťastné zemi. „Nejprve však,“ (řekli jsme), „poněvadž jsme se sešli z různých koutů světa a doufáme pevně, že se jednoho dne znovu shledáme v království nebeském (jakože jsme všichni křesťané), rádi bychom se dověděli (také s ohledem na odlehlost vaší země a na to, že je oddělena nesmírnými a neznámými oceány od krajů, kudy chodila noha našeho Spasitele), kdo se stal apoštolem vašeho národa a kterak jej obrátil na věru.“ Z jeho tváře bylo znát, že ho naše otázka velmi uspokojila, a pravil: „Získali jste si mé srdce, když jste mi právě tuto otázku položili jako první; dokazuje to, že *nejdříve hledáte království nebeské*; a já ten váš zájem rád a v stručnosti uspokojím.

Bylo to asi dvacet let po nanebevstoupení našeho Spasitele; tenkrát se stalo, že lidé z *Renfusy* (města ležícího na východním pobřeží ostrova) spatřili za noci (za noci tmavé, leč klidné) jakoby několik mil v moři velký pilíř světla; nebyl však špičatý, měl spíše tvar sloupu nebo válce a vzpínal se od hladiny vysoko k nebi; na jeho vrcholu svítil velký kříž, jasnější a zářivější než sám pilíř. Na tu prazvláštní podívanou lidé z města spěšně vybíhali na písčité břeh a tam stanuli v úžase; po chvíli ale někteří naskočili do loděk, aby se dostali blíž k tomu záračnému zjevu. Když však lodice dopluly asi na šedesát yardů od pilíře, jako by ztuhly; žádná nemohla dál; do kruhu se pohybovat mohly, nemohly se však přiblížit k pilíři; a tak tu všechny ty loďky stály jako v divadle, pohlížejíce na světlo jako na nebeské znamení.

I stalo se, že v jedné loďce byl také jeden moudrý člověk ze společnosti Šalamounova domu; ten dům či ta kolej (moji milí bratři) je opravdovým okem našeho království. Moudrý ten muž chvíli pozorně a soustředěně pozoroval a zvažoval zjevení onoho pilíře a kříže, pak před ním padl na tvář, nato vstal do kolien a kleče vztáhl ruce k nebesům a modlil se těmito slovy:

„Pane Bože, který jsi na nebi jako i na zemi, seslal jsi milost na muže našeho řádu a dal jim poznávat dílo svého stvoření i jeho tajemství; a také rozlišovat (pokud to lidem přísluší) mezi zázraky božími, výtvořeny přírodou, výtvořeny uměním a klamy a přeludy všeho druhu. Proto já zde přede všemi doznávám a dosvědčuji, že to, nač nyní patří náš zrak, je Prst tvůj a skutečný Zázrak; a protože jsme se z našich knih poučili, že ne-

činíš zázraků, leda s božským a vznešeným úmyslem (neboť zákony přírody jsou i tvými zákony a tys sám je překračuješ toliko z důvodů nejvážnějších), pokorně se před tebou skláníme a prosíme, aby toto tvé velké znamení bylo dobré a abys nám k němu milostivě podal výklad a návod; čehož částečný příslib je skrytě obsažen již v tom, že jsi je na nás seslal.“

Když dokončil modlitbu, shledal, že je jeho loďka volná a může se pohybovat, kdežto ostatní zůstaly ztuhlé; maje to za bezpečně dovolení, že smí vyplout vpřed, jal se zvolna a nehlučně veslovat směrem k pilíři. Než se však k němu mohl přiblížit, zářící pilíř a kříž zmizely, jako by se rozplynuly v klenbě bezpočetných hvězd; po chvíli zmizely i hvězdy, a nebylo vidět nic; jen jakási malá archa či truhla z cedrového dřeva plula po vodách, zůstávajíc přesto suchá a nesmóčená. A na její přední straně, k němu otočené, vyrůstala zelená palmová větévka; a když moudrý muž s úctou uložil truhlu do loďky, ta se sama otevřela a objevily se v ní *Knihy* a *List*, obojí napsané na jemných pergamenech zabalенých do kousků plátna. *Knihy* obsahovala všechny kanonické knihy *Starého i Nového zákona*, které používáte vy (neboť víme velmi dobře, jaké knihy uznávají vaše církve); a také *Apokalypsu* a několik dalších knih *Nového zákona*, jež v té době nebyly ještě ani napsány, a přece už v té *Knize* byly zaneseny. A co se *Listu* týče, pravilo se v něm:

„Já, Bartoloměj, služebník Nejvyššího a apoštol Ježíše Krista, povolán byl jsem andělem, jenž se mi ukázal ve slavném zjevení, abych truhlici tuto svěřil mořským vlnám. Proto zde dosvědčuji a oznamuji lidu, k jehož břehům Bůh dá této arše doplout, že téhož dne dojde od Boha Otce a Pána Ježíše spasení, míru a dobré vůle.“

S oběma písemnostmi, s *Knihou* i *Listem*, se mimo to stal ještě další velký zázrak, podobný daru cizích jazyků apoštolům. V té době totiž žili v zemi kromě domácích obyvatelstva také Židé, Peršané a Indové, a ti všichni mohli číst *Knihu* i *List* jako by byly napsány v jejich mateřtině. A tak byla naše země zachráněna před pohanstvím (jako ostatní Starý svět před potopou) pomocí archy a skrze apoštolské a záračné poselství sv. Bartoloměje. “ V této chvíli se správce odmlčel a vešel posel, který ho od nás odvolal. To bylo vše, o čem se při našem sezení hovořilo.

Příštího dne k nám zavítal týž správce hned po obědě,

omlouval se nám a vysvětloval, že včera ho od nás nečekaně odvolali, dnes ale že to napraví a zůstane u nás, je-li nám milá jeho společnost a povídání. Odpověděli jsme, že je nám tak milá a tak příjemná, že co jsme s ním rozmlouvali, zapomněli jsme nejen na přestálé, ale i na nadcházející strasti, a že hodina s ním se rovná celým létům našich dosavadních zážitků. Lehce se nám uklonil, a když jsme se znovu posadili, řekl: „Je tedy na vás, abyste se ptali.“

Po chvíli jeden z nás pravil, že existuje jedna věc, již bychom se velice rádi dověděli, ale bojíme se na ni ptát, abychom nevypadali příliš všetečně. Povzbuzeni však jeho mimořádnou laskavostí (k nám, které snad ani nemusí považovat za cizince, neboť jsme jeho věrnými a oddanými služebníky), přece jen mu svou otázku nakonec předkládáme, pokorně ho prosíme, aby, shledá-li ji nevhodnou, laskavě nám to prominul a prostě ji odmítl. Řekli jsme: „Dobře jsme si zapamatovali, co jste nám už pověděl, že totiž blažený ostrov, na němž se nyní nacházíme, je málokomu znám, ač sám zná většinu národů na světě; to jsme si konečně ověřili tím, že máte znalost evropských jazyků a že víte spoustu věcí o našich záležitostech a zařízeních; a přece my Evropané (přes všechny zámořské plavby a objevy posledních let) jsme nikdy neměli ani to nejmenší a nejnepatrnější tušení o vašem ostrovu. To se nám zdá neuvěřitelné a podivné; neboť všechny národy o sobě získávají povědomí buď tím, že cestují do cizích krajů, anebo že k nim přijíždějí cizinci; a třebaže ten, kdo se vypravil do cizích zemí, pozná na vlastní oči víc, než kdo sedí doma a vše se dovídá pouze od cestovatelů, přece oba ty způsoby jsou dostačující, aby se z nich ustavila jakás takás vzájemná znalost. Co se však tohoto ostrova týče, dosud jsme se nedoslechli o žádné zdejší lodi, kterou by byl někdo zahlédl přirazit kamkoli k břehům Evropy; ba ani k břehům Východní a Západní Indie; a ani o žádné lodi z kterékoli části světa, jež by se byla odtud vrátila. Leč tohle není ten největší div. Protože to může (jak nám Vaše Milost vysvětlila) být způsobeno ukrytím ostrova v sevření nekonečného moře. Jak ale potom přijde, že zdejší lidé znají jazyky, knihy a záležitosti těch, kdo jsou od nich tak nesmírně vzdáleni? To je věc, o níž opravdu nevíme, co si myslet; neboť dosud jsme byli zvyklí přičítat jenom božským mocnostem a bytostem vlastnost a schopnost být skrytý a neviditelný druhým, a přitom je beze všeho pozorovat a mít je jako na dlani.“

Správce se těmto slovům milostivě usmál a pravil, že jsme udělali dobře, když jsme se za tuhle otázku předem omluvili; budí prý totiž dojem, jako bychom tuto zemi považovali za zemi kouzelníků, kteří z ní vysílají své vzdušné duchy do všech končin světa, aby jim přinášeli zprávy a informace o ostatních krajích.

Odpověděli jsem jako jeden muž, pokorně, ale s neskrývaným vědomím, že správce myslel svá slova pouze žertem: „Samozřejmě nás napadlo, že je na tomto ostrově cosi nadpřirozeného; spíše však v andělském než v magickém smyslu slova. Abychom však Vaší Milosti vážně vysvětlili, proč jsme s touto otázkou okolkovali a váhali: ne kvůli nějaké podobné představě, nýbrž proto, že jsme si vzpomněli, jak jste se při posledním rozmlouvání zmínil o zákonech zavazujících vás k mlčení před cizinci.“

K tomu odpověděl: „Vzpomněli jste si správně; a proto v tom, co vám teď povím, vynechám některé jednotlivosti, jež mi zákon káže zamlčet; i tak se však dovíte dost, aby vás to mohlo uspokojit. Je třeba, abyste si uvědomili (byť se vám to zdálo sebeneuvěřitelnější), že před nějakými třemi tisíci a možná i více léty bylo světové mořeplavectví (zejména v dálkových plavbách) mnohem rozšířenější než dnes. Neříkejte si v duchu, že zřejmě nevím, jak se u vás za posledních sto dvacet let mořeplavectví rozmohlo; vím to velice dobře, a přece pravím, že bylo mnohem rozšířenější tenkrát než dnes. Možná působil příklad archy, v které se zachránily zbytky lidí před potopou, což v člověku vznítilo důvěru, a odvážně se pustil na moře; možná v tom bylo něco jiného, kdoví; ale bylo to tak. Féničané a zvláště Tyřané měli velké loďstvo. Stejně tak Kartágo a jeho kolonie ležící dál směrem na západ. Na východě mělo velké loďstvo Egypt a Palestina. Rovněž Čína a také Velká Atlantida (kterou vy nazýváte Amerikou) oplývala tenkrát mocným loďstvem, ač nyní nemá než džun-ky a kánoe. Náš ostrov (jak to dokládají spolehlivé záznamy z těch dob) měl tehdy patnáct set silných a mohutných lodí. O tom všem se u vás dochovaly jenom sporé nebo žádné zprávy; my však o tom máme vědomosti velmi rozsáhlé.“

Za oněch časů znaly a navštěvovaly naší zemi lodě a koráby všech svrchu vzpomenutých národů. A jak to tak bývá, na jejich palubách k nám také často zavítali lidé z jiných krajů, kteří vůbec nebyli námořníky; například Peršané, Chaldejci a Arabové; a vůbec sem zajížděli takřka ze všech mocných

a slavných národů; některé kmeny a rody žijí ostatně mezi námi podnes. A pokud jde o naše loďstvo, to se pouštělo rozmanitými cestami, proploovalo úžinami, které vy nazýváte Herkulovými sloupy, plulo Atlantikem a Středozezemním mořem; a mířilo až k Paguinu (totožnému s dnešním městem Cambalu)^{1/}, ke Quineze^{2/} a po Orientálním moři až k hranicím východního Tatarska.

V tom čase, jakož i po celý následující věk, a snad i o něco déle, se Velká Atlantida těšila největšímu rozkvětu. Ačkoliv to, jak vám ji vylíčil a popsal jeden z vašich velkých mužů^{3/} (jako by se tam totiž usídlili potomci Neptunovi, měli skvoucí chrámy, paláce, město, hory a množství dobře splavných řek, jež jako řetězem obepínaly to místo a město; a několik schodových cest, kterými lidé stoupali vzhůru k chrámu jako po nějakém *scala coeli*, to jest nebeském žebříku), je pouhá poezie a smyšlenka, přesto je pravda, že řečená Atlantida, právě tak jako Peru, tehdy nazývané Coya, a právě tak jako Mexiko, nazývané tenkrát Tyrambel, byly mocné a pyšné říše s velkým vojskem, loďstvem a bohatstvím; byly tak mocné, že ve stejnou dobu (nebo nejdéle v rozpětí deseti let) podnikly dvě velké námořní výpravy; ta z Tyrambelu zamířila Atlantikem do Středozezemního moře, ta z Coye Jižním oceánem k našemu ostrovu.

Co se první týče, té, jež mířila do Evropy, měl o ní onen váš autor jakési zprávy; zdá se, že od egyptského kněze, kterého cituje. Ta věc se vskutku stala. I když nedovedu říci, zda sláva za odrazení a zničení nepřátelských sil příslušela právě starým Athéňanům, jisté je, že se z výpravy nevrátila ani jedna loď, ani jeden muž. Výpravu z Coye by byl nestihl lepší osud, kdyby narazila na méně mírumilovného nepřítele. Neboť náš tehdejší král (jménem Altabin) byl moudrý člověk a velký vojevůdce; a protože znal přesně vlastní sílu i sílu nepřátel, vedl celou věc tak, že odřízl jejich pozemní vojska od lodí; pak obklíčil jejich námořní síly a pozemní síly větším vojskem, než bylo jejich, a to jak na moři, tak i na souši; a přinutil je, aby se vzdali bez jediného úderu; a když před ním takto stáli, vydání mu na milost a nemilost, spokojil se s přísahou, že proti němu víckrát nepozdvihnou zbraň, a povolil jim bezpečný odchod.

Boží odplata za ty pyšné výpravy však na sebe nedala dlouho čekat. Neuplynulo ani celých sto let a Velká Atlantida ležela v troskách a sutinách; ne sice velkým zemětřese-

ním, o němž se zmiňuje váš člověk (v těch končinách je zemětřesení velmi vzácné), ale záplavou vod čili potopou; v oněch částech jsou totiž dodnes mnohem mocnější toky a mnohem vyšší horstva, z nichž řeky stékají, než v kterýchkoli jiných místech Starého světa. Je nicméně pravda, že ona záplava nebyla vysoká; většinou nesahala od země výš než na čtyřicet stop; ač zahubila lidi a zvěř, někteří divocí obyvatelé stromů ušli zkáze. Také ptáci se zachránili, když zaletěli do korun vysokých stromů a hvozdů. Co se lidí týče, i když měli svá stavení na mnoha místech výš, než kam až sahala voda, zátopa, třebaže mělká, trvala velmi dlouho; a tak lidé z dolin, pokud neutonuli, zahynuli nedostatkem potravin a jiných nezbytných věcí. Proto se také nedivte, že je osídlení Ameriky tak řídké a že lidé jsou tam hrubí a nevědomí; vždyť obyvatelé Ameriky jsou vlastně mladý národ; mladší nejméně o tisíc let než národy ostatních částí světa; neboť takové bylo časové rozpětí mezi potopou světa a záplavou u nich. Zbytky lidského rodu, jež se uchovaly v horách, pak zvolna a kousek po kousku zase zalidňovaly kraj; a protože to byli lidé prostí a divocí (ne jako Noe se svými syny, ztělesňující jeden z předních národů na zemi), nezanechali po sobě potomkům psané ani tesané nebo malované či jiné kulturní památky; a ježto za svého pobývání v horách uvykli odívat se (vzhledem k nesmírným tamním zimám) do kůží z tygrů, medvědů a velkých chlupatých koz, když potom sestoupili dolů do údolí, shledali, že tam panují nesnesitelná vedra, a neznajíce lehkých šatů, byli nuceni začít chodit nazí; a tento zvyk neopustili dodnes. Jen se ještě s pýchou a oblibou přizdobují ptačími péry, kterýžto obyčej zdědili rovněž od svých předků z hor, kteří k tomu byli podníceni nekonečným množstvím ptačích hejn, jež se za povodně přestěhovala do vyšších poloh. A tak jsme, jak vidíte, ztratili touto největší katastrofou oněch dob spojení s Američany, s nimiž jsme mívali styky nejživější, neboť sídlili nám nejbliž. Pokud jde o ostatní části světa, v následujících staletích (ať vlivem válek, nebo přirozeným vývojem doby) mořeplavectví očividně a všude velmi upadlo; a zejména se nepodnikaly a neuskutečňovaly daleké zámořské plavby; a to tím spíš, že se začalo užívat galér a jim podobných člunů, jež na moři nemohly obstát. Vidíte tedy, jak dávno už je tomu, co se přerušily takové naše spoje, kdy k nám na lodích připlouvali příslušníci jiných národů; pokud se k nám nedostali výjimečnou náhodou, jako ve vašem případě.

Jiné vysvětlení vám však nyní musím podat k tomu, jak došlo i k přerušení styků z druhé strany, totiž našich plaveb do cizích zemí. Neboť (mám-li být upřímný) naše loďstvo zůstalo co do počtu a síly lodí, námořníků, velitelů i všeho loďního vybavení stejně mocné, jako bylo předtím; povím vám tedy, proč přesto sedíme doma: tím se též dostanu k uspokojivé odpovědi na vaši otázku.

Asi před devatenácti sty léty vládl na tomto ostrově král, jehož památka je nám nade vše drahá; neuctíváme ho z nějaké pověřivosti, nýbrž — ač patřil mezi smrtelníky — jako nástroj boží; jmenoval se Solamona a byl zákonodárcem našeho národa. Ten král měl laskavé a nekonečně dobrotivé srdce; a stále jen přemýšlel, jak zajistit blaho svému království a lidu. Když uvážil, že tato země, jejíž obvod činí pět tisíc a šest set mil a jejíž půda je z drtivé části neobyčejně úrodná, vystačí plně a bohatě s tím, co má, a to bez jakékoli cizí pomoci; když si dále ověřil, že loďstvo země plně postačí jak k rybolovu, tak i k dopravě zboží z jednoho přístavu do druhého, a stejně i k zajištění na nedaleké ostrůvky spadající pod korunu a zákonodárství našeho státu; a když si posléze uvědomil, jak v současné době tato země vzkvétá a prosperuje, takže sice lze její šťastný stav na tisícery způsob zvrátit k horšímu, ale na žádný způsob k lepšímu — usoudil, že k uskutečnění jeho velkých a vznešených záměrů nechybí už nic, než aby onomu štěstí, z něhož se země v jeho době těšila, zabezpečil (seč je to v lidské moci) neměnnost a trvalost. Proto mezi jinými základními zákony vydal i ustanovení zakazující a zapovídající přístup cizincům; těch totiž v té době (ač to bylo už po katastrofě v Americe) přijíždělo velmi mnoho; obával se jejich novot a směsice mravů. Je pravda, že podobný zákon nepovolující vstup cizincům do země patří i k prádným předpisům čínského království, které jsou v platnosti dodnes. Je to však předpis špatný, který z Číňanů udělal národ podivínů, hlupáků, bab a bláznů.

Náš zákonodárci prodchl zákon jiným duchem. Především v něm respektoval všechny podmínky lidskosti a vydal příslušná opatření zajišťující pomoc všem cizincům, kteří se ocitli v tísní. To jste konečně poctili sami na sobě.

Při těch slovech jsme (jak dá rozum) všichni povstali a poklonili se. On pak pokračoval:

„Náš král si však přál spojit lidskost a politickou prozíravost v jedno; a ježto považoval za nelidské zdržovat u nás

cizince proti jejich vůli a za politicky neprozíravé jim umožnit, aby se vrátili a všude vyprávěli, co se o našem státě dověděli, vyřešil to takto: nařídil, aby cizinci, jimž bylo povoleno přistát, mohli opět (kdykoliv) odplout; aby však všem, kteří si přejí zůstat, stát zabezpečil velmi dobré životní podmínky a prostředky. Tímto opatřením způsobil, že za celá ta století, jež od zákona o cizincích uplynula, nevyskytla se, pokud paměť sahá, ani jedna loď, která by se byla vrátila; jen porůznu se asi tak patnáct osob rozhodlo pro návrat v našich lodích. Co těch několik lidí pak o nás tam venku vyprávělo, nevím. Lehce si ale domyslíte, že ať povídali cokoli, všem to jistě připadalo jako pouhý sen.

Co se dále týče našich cest do ciziny, zákonodárci považoval za vhodné úplně je zakázat. To Čína neudělala. Číňané plují, kam jim libo či kam se dostanou; z toho ovšem plyne, že jejich zákon proti cizincům je pouhým aktem malodušnosti a strachu. Náš zákaz však připouští jednu pozoruhodnou výjimku; ponechává nám to, co ze styku s cizinci plyne dobrého, vystřihá nás věcí zlých. Vysvětlím vám nyní, o čem jde. Bude se vám sice možná zdát, že poněkud odbočuji, ale postupně shledáte, že co říkám, je vlastně k věci.

Jak brzy pochopíte (drazí přátelé), ze skvělých činů onoho našeho krále jeden vysoce vyniká nad ostatní; je jím založení a vytvoření Řádu neboli Společnosti, již nazýváme *Salamounův dům*; je to (jak se domníváme) nejznamenitější zařízení, jaké kdy na světě bylo; je to maják tohoto království. Věnuje se studiu výtvorů a tvorů božích. Někdo soudí, že nese tak trochu překroucené jméno svého zakladatele a že by správný název měl znít Solamonův dům. Leč v zápisech se jméno píše tak, jak se vyslovuje. Proto si myslím, že je dům pojmenován podle židovského krále, který je u vás velmi dobře znám a který ani u nás není nijak cizí. Ostatně se nám dochovaly některé části jeho děl, které vy neznáte; jmenovitě *Přírodní historie*, jednající o veškerém rostlinstvu, počínaje *libanonským cedrem* a konče *mechem obrůstajícím zdi*, a o všem, co je nadáno životem a schopností pohybu. Z toho vyvozují, že náš král, nacházející v mnoha ohledech podobnosti mezi sebou a oním hebrejským králem (který žil mnoho let před ním), nazval na jeho počest toto zařízení jeho jménem. V tom mě také utvrzuje poznatek, že ve starých zápisech je též Řád neboli Společnost jednou nazýván *Šalamounovým domem*, jindy *Kolejí dfa šesti dnů*; chápu to tak, že se náš skvělý král od Židů poučil, že Bůh

tvořil svět a vše, co se v něm nalézá, po šest dní, a proto když zakládal Dům ke zkoumání pravé podstaty věci (aby se poznáváním stvořeného díla vzdávala větší sláva Bohu a člověku aby plynul z jeho plodů větší užitek), dal mu také tento druhý název.

Abychom se však dostali k naší věci. Když král svým lidem zapověděl mořeplavbu všude tam, kam nesahala moc koruny, vydal současně takovéto nařízení: že každý dvanáctý rok vyplují z království dvě lodě vybrané k dvěma dálkovým plavbám; že v každé z těch lodí popluje mise tří členů neboli bratří Šalamounova domu; a že jejich jediným posláním bude opatřit pro nás vědomosti o poměrech v zemích určených, zejména však o jejich vědách, umění, výrobě a o nových vynálezech ve světě, a současně přivést domů knihy, nástroje a vzorky všeho druhu; a že se ony lodě, jakmile se bratří dostanou na pevninu, ihned vrátí; a že bratří zůstanou v cizině tak dlouho, dokud je nevystřídá nová mise. Lodě nevystrojujeme ničím jiným než zásobami potravin a slušným množstvím hotovosti, kterou si bratří berou s sebou, aby mohli nakupovat příslušné věci, i odměňovat ty, kteří si to zaslouží.

Jak se zařídí, aby naše obhroubější námořníky nikdo z pevniny neobjevil; jak se ti, kdo po nějaký čas zůstanou na pevnině, vydávají za občany jiných národností; ke kterým krajům naše plavby směřují; která místa jsou určena k setkání nových misí se starými a jiné s tím spojené praktické věci, to vše vám vysvětlovat nebudu, a ani nesmím; ostatně vás to ani valně nezajímá. Vidíte však z toho, že nejsme ve spojení s cizími zeměmi ani kvůli zlatu, stříbru nebo drahokamům; ani kvůli hedvábí; ani kvůli vzácným kořením nebo jinému podobnému zboží; nýbrž výhradně kvůli tomu, co Bůh stvořil jako první, to jest kvůli *Světlu*: abychom měli (jak říkám) *světlo* o všech změnách a pokroku, ať se objeví kdekoli na světě.

Po těchto slovech umlkl, a my jsme mlčeli také. Neboť jsme oněměli údivem, vyslechnuvše tolik prapodivných věcí, podaných tak věrohodným způsobem. Když si povšiml, že bychom rádi něco řekli, že však nevíme co, velice laskavě nás vyvedl z rozpaků a jal se nás vypytovat, jakou jsme měli plavbu a co nás cestou potkalo; posléze to pak uzavřel tím, že bychom si nyní měli rozmyslet, o jak dlouhý pobyt chceme požádat; a poradil nám, abychom se nijak neomezovali; neboť nám opatří od státu povolení na takovou dobu, na jakou si budeme přát.

Nato jsme všichni vstali a chtěli jsme políbit lem jeho roucha; v tom nám ale zabránil; a poté odešel. Sotva se mezi našimi lidmi rozneslo, že stát poskytuje zvláštní zaopatření cizincům, kteří se rozhodnou zde zůstat, měli jsme rázem plné ruce práce přimět je, aby se starali o naši loď a neběželi rovnou za správcem a nežádali po něm smlouvu o pobytu. Teprve po velikém povyku jsme jim v tom zabránili a přiměli je, aby vyčkali, dokud se všichni neustanovíme na společném postupu.

Mohli jsme se teď znovu cítit jako svobodní lidé, kteří se přesvědčili, že jim žádná zhouba nehrozí; a tak se náš život naplnil radostí, vycházeli jsme ven a ve vykázaném prostoru si prohlíželi vše, co bylo ve městě a přilehlém okolí k vidění; a seznamovali jsme se s mnohými, nikterak nevýznamnými měšťany; a setkávali jsme se u nich s takovou lidskostí a dobrotou a s takovou ochotou a touhou cizince jakoby přivinout na hrud', že jsme div nezapomínali na vše, co nám doma bylo drahé; a bez přestání jsme se střetávali s mnoha věcmi hodnými pozornosti a zaznamenání; neboť existuje-li na světě nějaké zrcadlo a vzor, který by měl stát lidem stále na očích, pak je jím tato země.

Jednoho dne pozvali dva z nás k obřadu, jemuž tu říkají Rodinná slavnost. Je to náramně ryzí, bohu libý a úctyhodný obyčej, v němž se zračí všechna dobrota, pro tento národ tak typická. Jak slavnost probíhá? Z prostředků státní pokladny jí vystrojují každému, kdo dal život třiceti potomkům, kteří jsou na živu a starší tří let. Dva dny před zahájením slavnosti si otec rodiny, kterého nazývají *Tirsan*, vybere tři přátele, jež pozve k sobě; k ruce mu bývá i správce města nebo místa, kde se slavnost koná; a pak k němu povolají všechny členy rodiny obojího pohlaví. Po dva dny takto sedí *Tirsan* vprostřed svých nejbližších a probírá s nimi, co je pro rodinu dobré. Jsou-li nějaké spory či neshody mezi členy rodu, zde se narovnávají a odstraňují. Jestli si někdo z rodiny zoufá nebo má bídu, zde se dá příkaz k pomoci a opatření příslušných prostředků k živobytí. Pakliže někdo holduje neřesti nebo se jinak spustil, zde je za to kárán a souzen. Též se tu udělují rady ohledně uzavíraných sňatků, probírá se, co by kdo měl dělat, a dávají se tu i různé jiné příkazy a rady. Správce je přítomen proto, aby svou veřejnou pravomocí vymohl plnění *Tirsanových* příkazů a výroků, kdyby se jim snad někdo nechtěl podvolit; toho je však zřídkakdy třeba; k takové účtě

a poslušnosti je váže přirozený řád. Tirsan pak dále vždy vybere jednoho ze svých synů, aby s ním napříště žil v domě; toho pak nazývají Synem vinné révy. Proč, to vysvitne za chvíli.

V slavnostní den se po skončení bohoslužeb odebere otec neboli Tirsan do velké místnosti, kde se koná slavnost; v horní části místnosti je pódium. U zdi, uprostřed pódia, stojí pro něho připravené křeslo; před ním je látkou pokrytý stůl. Nad křeslem je baldachýn, kulatý nebo oválný, udělaný z břechtanu, neboť je po celou zimu zelený; břechtan je o něco světlejší než bývá u nás a má listy jako naše osika stříbrná, jenže se více lesknou. A břechtanový baldachýn je pestře protkáán stříbrnými a různobarevnými ozdobami a pentlemi; a vždy ho připravuje některá z dcer; nahoře bývá potažen závojem z hedvábu a stříbra. Ale baldachýn je převážně z břechtanu; když jej sundají, přátelé rodiny si pak hledí z něho vzít na památku nějaký lístek nebo větvičku.

Tirsan vstupuje do místnosti v průvodu celého potomstva či rodu, muži a chlapci před ním, za ním ženy a dívky; je-li na živu i matka, z jejíhož těla vzešel celý rod, postaví se po pravé ruce nahoře nad křeslem jakási uzavřená kruchta s odděleným vchodem a s vyřiznutým skleněným, zlatomodře žíhaným okénkem; v ní matka sedí, ale nikdo ji nevidí.

Když Tirsan vstoupí do místnosti, usedne do křesla; a všichni z jeho rodu stanou u zdi, za ním a při krajích pódia; jsou seřazeni podle stáří, bez ohledu na pohlaví; a všichni zůstanou stát. Tirsan usedne; místnost je vždycky plná lidí, ale není tu žádný nepořádek a zmatek; chvíli poté se na dolním konci místnosti objeví *Taratan* (což je tolik jako herold) a má na obou stranách po boku dva malé chlapce; jeden nese jejich zářivě žlutý pergamenový svitek a druhý zlatý hrozen na dlouhé stopce či stonku. Herold i děti jsou zahaleni v atlasové pláště barvy mořské zeleně; heroldův plášť však probleskuje zlatem a splývá k zemi vlečkou.

Po třech poklonách či spíše úklonách přistoupí herold až k pódiumu; a tu vezme do ruky nejprve svitek. Je to královská darovací listina zahrnující otce rodiny různými požitky, mnoha výsadami, sprostěním závazků a řadou poct; a vždy se začíná formulí *Našemu milovanému příteli a věřiteli*, což je tituluatura užívaná jen při takovýchto příležitostech. Neboť dle jejich mínění král nikomu nic nedluží, než právě otcům, kteří rozmnožili počet jeho poddaných. Pečeť darovací listi-

ny je opatřena portrétem krále, vytlačeným či vlisovaným do zlata; a ačkoliv se tyto darovací listiny vyhotovují úředně a jaksi kancelářsky, liší se jedna od druhé mírou prokazované přízně, což se řídí početností a důstojností té které rodiny. Herold čte listinu nahlas; a co ji takto čte, otec čili Tirsan povstane, podpírán dvěma syny, jež si k tomu zvolil. Pak herold vystoupí na pódium a odevzdá do jeho rukou listinu. A tu všichni přítomní propuknou v jásot a volání, které v naší řeči znamená asi tolik jako: *Šťěstí všemu lidu Bensalemu!*

Potom herold vezme od druhého chlapce hrozen vína, který je zlatý, a to jak stoněk, tak i hrozen. Leč hrozen má kromě toho na sobě pěknou barevnou polituru; je-li v rodině více mužů, je hrozen rudý a má na špici malé sluníčko; je-li více žen, je zelenkavě žlutý a má na špici srpek přibývajících měsíců. Herold podá Tirsanovi také tento zlatý hrozen, a ten jej bez prodlení podá synovi, jehož si vybral, aby s ním žil v domě; a týž syn jej pak vždy nosí před otcem jako znak jeho důstojenství, kdykoli otec vyjde z domu; podle toho jej nazývají Synem vinné révy.

Když obřad skončí, otec čili Tirsan odejde; po chvíli se však opět vrátí k obědu; tu, jako prve, sedí pod baldachýnem sám; a z jeho potomstva si k němu nesmí nikdo přisednout, byť by měl sebelepší postavení, byť by se těšil sebevětší vážnosti; leda že by byl z Šalamounova domu. Otce obsluhují výhradně muži a chlapci, kteří mu na stůl vše podávají vkleče; ženy a dívky přitom stojí kolem něho a opírají se o zeď.

V místnosti pod pódium jsou po stranách prostřeny stoly pro pozvané hosty; pěkně po řadě je obsluhují a když se oběd schýlí ke konci (ani při největších slavnostech netrvá déle než půldruhé hodiny), všichni zapějí hymnus; ty zpěvy se od sebe liší invencí toho, kdo je skládá (mají přitom vynikající poezii), ale jejich tématem jsou (vždycky) chvalo zpěvy na Adama, Noema a Abraháma; na první dva proto, že zalidnili svět, na posledního proto, že se stal otcem všech věřících; všechny tyto hymnické písně končí díkyvzdáním za zrození našeho Spasitele, skrze něhož je blahoslavený zrod každého člověka.

Po skončení oběda se Tirsan znovu vzdálí; a když takto odešel na místo, kde se zcela o samotě pomodlí, vrátí se do místnosti po třetí, aby zde udělil své požehnání; nejprve všem svým potomkům, kteří ho obstoupili jako na počátku. Volá jednoho po druhém, podle jmen či jak jinak se mu zlíbí,

zřídka však přehodí pořadí podle stáří. Člověk, kterého před sebe povolá (stůl mezitím odstranili), u jeho křesla poklekne, otec mu položí ruce na hlavu a dá mu své požehnání, říká: *Synu bensalemský (nebo dcero bensalemská), promlouvá k tobě tvůj otec, jenž ti dal keč a život, a nyní ti praví: kéž ti žehná věčný Otec, Kníže pokoje a kéž je při tobě svatá Holubice: a necht oni učiní dny tvé pouti dobrými a dlouhými.* To poví každému; a když skončí, vyniká-li některý z jeho synů mimořádnými zásluhami a zvláštními ctnostmi (v úvahu přicházejí nejvýš dva), povolá je znovu před sebe a řekne, položiv jim ruce na ramena, přičemž oni stojí: *Synové moji, dobré jest, že jste se narodili, vzdějte za to Bohu chodlu a vytrvejte takto až do konce.* A přitom odevzdá oběma klenot tvaru pšeničného klasu, který pak oni provždy nosí na čelní části turbanu nebo klobouku. A když je takto vše skončeno, věnují se po zbytek dne hudbě a tancům či jiným u nich obvyklým zábavám. Tak tedy probíhá celá ta slavnost.

Když uplynulo asi šest nebo sedm dní, poznal jsem blíže jednoho měšťana a obchodníka, který slul Joabin. Byl to žid a byl obřezán; neboť zde doposud žije něco málo židovských rodin, jimž nikdo nebrání, aby svobodně vyznávaly svou víru. Je to tím snazší, že se svým smýšlením náramně liší od židů žijících jinde. Protože zatímco ti Kristovo jméno nenávidí a chovají vrozenou a tajnou zášť k lidem, mezi nimiž pobývají, bensalemští židé (naopak) přisuzují našemu Spasiteli nejdokonalejší vlastnosti a nesmírně milují bensalemský lid.

Muž, o kterém mluvím, vždy doznával, že Kristus se narodil z panny a že je víc než pouhý člověk; Bůh, říká, ho učinil vladařem serafů, kteří strážejí jeho trůn; a nazýval ho i *Nebeskou cestou a Eliášem z rodu Mesiášova* a dával mu i další vznešená jména; ačkoli zdaleka nedoceňovala jeho božský majestát, přece se výrazně lišila od toho, jak o něm mluví ostatní židé. A pokud jde o zemi bensalemskou, tu si ten člověk nemohl vynachválit; ujišťoval mě, v souladu s ústním podáním, jež kolovalo mezi tamními židy, že lidé na ostrově pocházejí ze stejného rodu jako Abrahám, a to od jeho druhého bratra jménem Náchor; a byl to prý sám Mojžíš, kdo pomocí magické kabaly dal Bensalemu zákony, podle nichž se oni dodnes spravují; a až prý Mesiáš sestoupí na zem, aby usedl na svůj trůn v Jeruzalémě, u jeho nohou usedne bensalemský král, kdežto ostatní králové se na něho budou smět dívat pouze zpovzdálí.

Ponecháme-li však stranou toto židovské blouznění, ten

muž byl moudrý a nadto i velice prozíravý člověk, znamenitě znalý zákonů a zvyků země. Rozmlouvali jsme o různých věcech a já mu jednoho dne pověděl, jak hluboce se mě dotkla zpráva o místním obřadu Rodinné slavnosti, již mi vylíčil někdo z našich lidí; neboť (domnívám se) dosud jsem neslyšel o žádné slavnosti, jež by se tak cele podřizovala přírodě. A protože rozmnožování rodu závisí na obcování mezi mužem a ženou, přál jsem si, aby mi řekl, jaké zde platí stran manželství zákony a zvyky; zachovávají věrně manželské svazky? Váží se k jedné ženě? Neboť tam, kde všem tolik záleží na růstu populace, a jim na tom očividně záleží, obvykle se povoluje mnohoženství.

Na to mi odpověděl: „Máte všechny důvody chválit tak skvělou instituci, jakou je Rodinná slavnost. Věru se také potvrdilo, že rodiny, které prošly touto požehnanou slavností, vzkvétají a prospívají. Teď mě však poslouchejte a já vám řeknu vše, co o tom vím. Pochopíte z toho, že není pod nebesy národa, jenž by žil ve větší cudnosti než bensalemští; a jenž by byl stejně prost špatností a hanebností jako oni. Je to národ vpravdě panenský. Vzpomínám si, že jsem se v jedné z vašich evropských knih dočetl o svatém poustevníkovi, jenž toužil spatřit ducha cizoložství; a zjevil se mu malý a ošklivý mouřenín. Kdyby byl toužil spatřit ducha bensalemské čistoty, byl by se mu zjevil v podobě skvělého a skvoucího cheruba. Neboť není mezi smrtelníky nic tak pěkného a obdivuhodného jako cudná mysl těchto lidí. Vězte tedy, že neznají hampejzy ani nevěstince, kurtizány ani cokoli toho druhu. Oni se dokonce dívají vám, Evropanům, že podobné věci připouštíte, a je jim to odporné. Říkají, že jste manželství zbavili smyslu; protože je předepsáno jako lék proti nezákonné žádostivosti; přičemž přirozená žádostivost je ostruhou k uzavření sňatku. Má-li však člověk po ruce jiný lék, který je po vůli jeho zvrhlým choutkám, manželství je takřka zapuzeno. Proto je také mezi vámi tolik mužů, kteří se nežení a raději vedou nevázaný a nečistý staromládenecký život, než aby se uvázali ve jeho manželství; a mnozí z těch, co se žení, žení se pozdě, když už mají květ a sflu mládí za sebou. A když se pak žení, čím je jim manželství, ne-li toliko uzavřeným obchodem? Při němž hledí na přibuzenstvo či věno, či veřejnou pověst, a nejvýš si tak trochu přejí (byť velmi vlažně) mít potomstvo? To pak už nikterak není onen věrný manželský svazek muže a ženy, jak byl prvotně zamýšlen a ustanoven.“

Ti, kdo tak nízce promrhali své nejlepší síly, nemohou si ovšem vážit ani dětí (našich druhých já), jako si jich váží lidé počestní. Sňatkem by se arci tyto věci mohly napravit, kdyby však předtím byly trpěny jen z nezbytí. Ale jelikož tomu tak nebylo, zůstávají tíž lidé pravou potupou manželského stavu. Chození do vykřičených domů a za nevěstkami nestrátáte ani u ženatých, ani u svobodných mužů. A odporný návyk na změnu, jakož i na potěšení z frejříšských objetí (při nichž se hřích povyšuje na umění), činí z manželství nudu a cosi jako přítěž a daň. Slýchávají tady, že tyto věci obhajujete a říkáte, že tím bráníte ještě horším zlům, jako cizoložnictví, prznění panen, zvrácenému ukájení chťíce a podobně. To však, praví zdejší lidé, je moudrost naruby; nazývají to *Lotovou obětí*; Lot, aby jeho hosté byli uchráněni násilností, nabídl místo nich své dcery; říkají také, že se tím sotva co získá; neboť tytéž neřesti a choutky se takto neukojí, nýbrž rozmnoží; nezákonný chťic je jako pec; když plameny udusíte, zhasne; když je však rozdmýcháte, rozpálí se. Pokud jde o lásku mezi muži, jsou touto věcí zcela nedotčeni; a přece nikde na světě nenajdete věrnější a nerozlučnější přátelství než tady; a tak abych to shrnul, nečetl jsem (jak jsem už prve řekl), že by kde panovala taková čistota jako v jejich národě. Obvykle tu říkají: *kdo je nečistý, nemůže si sama sebe vážit*. A také říkávají: *sebečůta je, vedle náboženství, hlavní uzdou všem neřestem*.

Když mi tohle všechno řekl, dobrý žid se odmlčel; já bych ho byl raději poslouchal a neskákal mu do řeči, ale napadlo mě, že by nebylo zrovna slušné nic neřici, když mlčí, a tak jsem krátce pravil: „Povím vám, co pověděla vdova ze Sarepty Eliášovi: že přišel, aby nám připomněl naše hřichy; a já zde doznávám, že bensalemští jsou spravedlivější než Evropané.“

Na ta slova souhlasně kývl hlavou a pokračoval takto: „Mají zde také řadu moudrých a znamenitých zákonů týkajících se manželství. Nedovolují mnohoženství. Zakazují lidem se brát či uzavřít sňatek, pokud neuplyne aspoň měsíc od jejich prvního setkání. Sňatek bez souhlasu rodičů není sice neplatný, ale pokuta dopadne na potomky; neb děti z takových manželství nesmějí dědit víc než jednu třetinu majetku svých rodičů. V kterési knize jednoho z vašich mužů jednající o smyšleném státě jsem se dočetl, že se tam snoubencům povoluje spatřit jeden druhého ještě před uzavřením sňatku nahého.^{4/} To se zdejšími lidem nelíbí; protože se jim přičí,

aby někdo mohl někoho zavrhnout po tak důvěrném seznámení; ježto však na tělech mužů i žen mohou být mnohé skryté vady, řeší to slušnějším způsobem: poblíž bezmála každého města mají dvě koupaliště (jimž říkají lázně *Adama* a *Evy*) a tam může jeden přítel chlapce a jedna přítelkyně dívky vidět oba, jak se, každý zvlášt, koupou nazí.“

Co jsme takto spolu rozmlouvali, dostavil se člověk oděný pestrobarevným rouchem, který vypadal jako posel; prohodil s židem pár slov, načež ten se obrátil ke mně a řekl: „Promiňte, ale naléhavě mě volají jinam.“

Příštího dne zrána přišel za mnou znovu, byl, zdálo se, ve výborném rozmaru, a řekl: „Správce města obdržel vzkaz, že za sedm dní k nám zavítá jeden z Otců Šalamounova domu; dvanáct let už jsme tu žádného z nich neviděli. Přejde se vši slávou; ale důvod jeho přjezdu je tajemstvím. Zajistím vám a vašim přátelům pěkná místa, abyste všechno dobře viděli.“ Poděkoval jsem a řekl, že mě ta zpráva velice potěšila.

Když nadešel příslušný den, vjel Otec slavnostně do města. Byl to člověk střední postavy a středních let, pěkného vzhledu, přičemž jeho pohled vyjadřoval cosi jako hluboký soucit s lidmi. Byl oděn v roucho z jemné černé látky, s širokými rukávci a kápí. Spodní šat měl běloskvoucí a splýval mu až ke kotníkům a byl opásán pásem téže barvy; a ze stejné látky byly i záhyby či lemování na ramenou. Na rukou měl jemně vypracované rukavice posázené drahokamy; střevíce byly ze sametu barvy broskvové. Krk měl po ramena obnažený. Klobouk připomínal helmici či španělskou vojenskou čapku. Z pod ní splývaly jemně se kadeřící vlasy; ty byly hnědé. Vous, zastřížený do okrouhla, měl stejnou barvu jako vlasy, možná byl o něco světlejší. Nesli ho v nádherném kočáře bez kol, jako na nosítkách: vpředu a vzadu dva koně, bohatě postrojení v modrém sametu vyzdobeném vyšívkami; a po jeho pravici a levici dva opěšalí muži, odění na stejný způsob. Kočár byl z cedrového dřeva, celý pozlacený a posázený třpytivými kameny, vpředu měl výplně ze safíru ve zlatě a vzadu stejně výplně z peruánských smaragdů. Nahoře uprostřed zářilo zlaté slunce; a nahoře vpředu byl malý zlatý cherubín s rozpjatými křídly. Uvnitř byl kočár potažen látkou se zlatým vzorem na modrém pozadí.

Před ním kráčelo v průvodu padesát mužů, samí mladíci, v atlasových volných bílých řtízách po kolena, v bílých hedvábných punčochách a ve střevících z modrého sametu; a na

klobouku měl každý pěkná pestrobarevná péra, obtočená dokola jako stužku. Přímo před kočárem kráčeli dále dva muži, prostovlasí, v plátěných přepásaných řízách po kotníky a v modrých sametových střevicích; jeden nesl berlu, druhý pastýřskou hůl jako na zahánění ovcí; ani jedna nebyla kovová, nýbrž berlu zhotovili z balzamíny, hůl z cedrového dřeva. Před kočárem ani za kočárem nejel nikdo na koních; zdá se, že proto, aby se zabránilo povyku a zmatku. Za kočárem kráčelo všechno představenstvo a celé vedení městských cechů a spolků.

Otec sám seděl na polštářích z jakéhosi nádherného aksamitu modré barvy; a pod nohama měl podivuhodné hedvábné různobarevné předložky na způsob perských koberců, avšak mnohem krásnější. Když se takto bral městem, obnaženou rukou vystrčil ven, jako by lidem žehnal, ale beze slov.

V ulicích panoval neuvěřitelný pořádek: ani v bitevním šiku nestojí vojáci seřazení líp než ti lidé tady. Také v oknech se jeden na druhého nemačkal, ale každý stál na svém, jako by pro něj vyhrazeném místě.

Když průvod přešel, žid mi řekl: „Nebudu se teď o vás moci starat, jak bych rád, neboť město mi dalo za úkol pečovat o tuto vzácnou osobnost.“ Po třech dnech za mnou žid přišel znovu a pravil: „Máte veliké štěstí; protože sotva se Otec Šalamounova domu dověděl, že jste tady, požádal mě, abych vám vyřídil, že vás všechny přijme a potom setrvá v přátelském rozhovoru s jedním z vás, kterého ze svého středu vyvolíte; schůzku stanovil na pozítří. A ježto vám mím dát i své požeňání, určil setkání na dopoledne.“

Přišli jsme ve stanovený den a hodinu a k rozhovoru s Otcem vybrali moji druhové mne. Čekal nás v pěkné místnosti s bohatými koberci na stěnách a na zemi, avšak bez stupňů a bez pódia. Seděl na nízkém, bohatě zdobeném trůnu, nad hlavou měl bohatý látkový baldachýn z modrého, zlatem protkávaného atlasu. Byl sám, toliko po levici a po pravici mu stála dvě čestná pážata, pěkně oděná v bílém. Spodní šat měl stejný jako když jel v kočáře; avšak namísto roucha měl na sobě plášť z téže pěkné černé látky, přivinutý úzce k tělu.

Když jsme vstoupili, hluboce jsme se po prvních krocích, jak nás poučili, poklonili. A když jsme přistoupili blíže k jeho křeslu, Otec povstal a pozdvihl ruku se staženou rukavicí k požeňání; a tu každý z nás padl na zem a líbal lem jeho

pláště. Poté ostatní odešli a zůstal jsem zde jenom já. Tehdy přikázal pážatům, aby se z místnosti vzdálila, a mně pokynul, abych se vedle něho posadil, a takto ke mně mluvil ve španělské řeči:

„Bůh ti žehnej, můj synu. Mním ti věnovat největší z klenotů, které mám. Neboť z lásky k Bohu a lidem ti vylčím, co je to Šalamounův dům. Synu, abych ti vysvětlil pravou podstatu Šalamounova domu, přidržím se tohoto pořádku. Nejprv ti objasním smysl této instituce. Za druhé její pracovní prostředky a způsoby. Za třetí různé úkoly a funkce, jimiž pověřujeme své druhy. A za čtvrté předpisy a ustálené zvyky, kterých se přidržujeme.“

Smyslem naší instituce je poznávat příčiny a skryté pohyby věcí; a rozšiřovat hranice lidského panství na všechny myslitelné věci.

K dispozici máme následující pracovní prostředky a nástroje: velké a prostranné jeskyně v několikerych hloubkách; nejhlubší se nalézají až šest sáhů pod povrchem země, některé jsou vykopány pod vysokými srázy a horami; takže sečte-li se výška hory s hloubkou jeskyně, nalézají se (některé z nich) v hloubce více než tři mil. Zjistili jsme totiž, že výše hory nad jeskyní je totéž jako hloubka jeskyně pod zemí: obě jsou stejně vzdálené od slunce a záření nebes, i od prostoru vzduchu. Jeskyně nazýváme Spodním pásmem. A užíváme jich na všechno zahušťování, ztužování, zmrazování a konzervování hmot. Také jich užíváme k napodobení přirozených podmínek v dolech; a k výrobě nových umělých hmot slučováním látek, jež tam předtím necháváme po řadu let odležet. Občas jich také užíváme (asi se ti to bude zdát divné) k léčení některých chorob a k prodlužování života osamělců, kteří se rozhodnou tam žít, opatření všemi potřebnými věcmi; a věru tam žijí velmi dlouho; a my se od nich též mnohému přiučíme.

V jámách máme různé druhy hlinek, do nichž přidáváme různá tužidla, jako když Číňané dělají porcelán. Naše hlinky jsou však mnohem rozmanitější a leckteré jsou i mnohem jemnější. Též tam chováme rozličné komposty a humusy, kterými zurodňujeme pole.

Dále máme vysoké věže; ty nejvyšší měří asi půl míle; a některé jsou postaveny na vysokých horách, takže nejvyšší sahají spolu s horou do výše nejméně tři mil. Tato místa nazýváme Horním pásmem, kdežto prostoru mezi vysokými a spodními částmi říkáme Střední pásmo. Týchž věží užívá-

me podle jejich polohy k ozařování, zmrazování a konzervování; a k pozorování povětrnostních jevů, jako větrů, deště, sněžení, krupobití a také některých ohnivých meteorů. A v některých vězích jsou trvale usazeni samotáři, jež čas od času navštěvujeme a ukládáme jim, čeho si mají obzvláště všimnout.

Dále máme velká jezera se slanou i sladkou vodou, kde pěstujeme ryby a vodní ptactvo. Též do nich ukládáme různé přírodní hmoty; neboť je rozdíl, uloží-li se nějaká látka do země, do vzdušného prostoru pod zemí anebo do vody. Máme také nádrže, v nichž se slaná voda mění ve sladkou, a jiné, v nichž se uměle mění sladká voda ve slanou. Užíváme rovněž některých skalisek vprostřed moře a některých zálivů na pobřeží pro práce, k nimž potřebujeme mořský vzduch a mořské páry. Máme také divoké proudy a vodopády, které nám slouží jako hnací síly; a podobně máme i stroje, jimiž znásobujeme a zesilujeme větry, čímž získáváme další hnací síly.

Dále máme řadu umělých studní a pramenů zřízených napodobením přirozených zřídél; přiměšujeme do nich vitriol, síru, železo, olovo, měď, sanytr a jiné. A naopak zase máme malé studnice, do nichž různé věci ponořujeme, protože jsme zjistili, že voda takto přijímá vlastnosti vnořených hmot rychleji a lépe než v nádobách nebo pánvích. A mezi všemi těmito vodami máme jednu, již nazýváme Rajskou vodou, která, řádně připravena, působí nesmírně blahodárně na zdraví a prodlužuje život.

Dále máme velké a prostorné domy, v nichž uměle vyvoláváme a demonstrujeme povětrnostní jevy, jako sněžení, krupobití, dešť, některá pocení hmot nerostných vod, hromobití, blesky; a také plození živých hmot ve vzduchu, jako žab, hmyzu a různých jiných živočichů.

Dále máme zvláštní komnaty, jež nazýváme Komnatami zdraví; zde upravujeme složení vzduchu podle toho, jak to uznáme za vhodné k léčení různých nemocí a pro uchování zdraví.

Máme též pěkné a velké lázně s nejrůznějším složením vod na léčení nemocí a pro zábranu vysušování lidského těla; jiné pak pro posílení svalů, krevních cest i samotných tělesných šťáv a substancí.

Dále máme i rozlehlé a rozmanité sady a zahrady, ani ne tak pro krásu, jako spíš kvůli pozorování, jaká půda a prst je nejvhodnější pro různé stromy, zeliny a byliny; na ně-

kteří zvláště velké pozemky sázíme stromy a keře, z jejichž plodů děláme různé druhy nápojů, o velkých vinicích ani nemluvě. V zahradách také provádíme štěpování a roubování, a to jak na planých, tak i na šlechtěných stromech, a tímto způsobem dosahujeme pozoruhodných výsledků. V týchž sadech a zahradách uměle urychlujeme nebo zpozdujeme růst stromů a květin, takže dozrávají a kvetou v jinou než ve svou normální dobu; a vyrůstají a nesou plody dřív než obvykle. Rovněž je dovedeme vypěstovat větší, než jak dorůstají v přírodě; a nesou pak i větší plody a mají sladší a jinou chuť, vůni, barvu a tvar než v přirozených podmínkách. A mnohé šlechtíme tak, aby působily léčivě.

Rovněž známe způsob, jak vypěstovat různé rostliny z pouhého smísení půdy, bez semen; a umíme také vypěstovat mnoho různých nových rostlin, zcela odlišných od běžných; a přeměňovat jeden strom v druhý, jednu rostlinu v druhou.

Máme rovněž obory a ohrazené pozemky, kde shromažďujeme všechny možné druhy zvířat a ptáků, avšak nechováme je tam toliko pro pozoruhodnou podívanou, ale také abychom na nich prováděli pitvy a pokusy a dobírali se tak světla o tom, jak je vlastně uspořádáno lidské tělo. Přitom se setkáváme s mnoha zvláštními věcmi; jako že život nevyprchá z tvorů, kterým byly zničeny nebo vyňaty některé části, jež vy považujete za životodárná centra; že lze vzkřísit k životu těla, která se podle všech známek zdála mrtvá; a podobně. Rovněž na nich zkoušíme všechny možné jedy a jiné medicínalní látky, jakož i operativní a kurativní zákroky. Uměle je také dovedeme zvětšit, nebo je učinit vyššími oproti normálním tvorům jejich druhu; a naopak z nich můžeme udělat zakrslíky a zastavit jejich vzrůst; způsobujeme, že jsou plodnější a mají více mládat, než je u nich obvyklé; a naopak je zase činíme jalovými a neplodnými. Rovněž měníme na mnohý způsob jejich barvy, tvary i zvyky. Hledáme způsoby, jak mísit a křížit různé druhy; už jsme takto získali mnoho nových druhů, jež vůbec nejsou neplodné, jak se má obecně za to. Z hnilobných látek vyvíjíme několik druhů hadů, červů, much a ryb; někteří dospějí v dokonalé jedince a jako zvířata a ptáci mají pohlaví a množí se plozením. Toho všeho nedosahujeme pouhou souhrou náhod, nýbrž předem přesně víme, jací tvorové z které hmoty a směsi vzniknou. Dále máme zvláštní nádrže, v nichž děláme pokusy s rybami, podobně jako se zvířaty a ptáky, o nichž jsem již mluvil.

Dále máme místa, kde pěstujeme a rozmnožujeme ony druhy červů a hmyzu, jež přinášejí zvláštní užitek; podobně jako vy chováte bource a včely.

Nechci tě dlouho zdržovat zevrubným výčtem našich varen, pekáren a kuchyní, kde děláme různé nápoje, pečiva a masa se zvláštními a speciálními účinky. Vína máme z hroznů; nápoje z jiných ovocných šťáv, z obilných zrn a z kořínků; a z příměsí medu, cukru, rostlinných šťáv, sušených a převařených plodů. A také z vytékající mízy stromů a z cukrové dřene. A tyto nápoje jsou také různé staré; některé necháváme uležet až po dobu čtyřiceti let. Rovněž máme nápoje svařené z různých bylin a kořínků a koření; a s různými dužinami a bílými masy; takže leckteré jsou takové, že je lze nejen pít, ale i jíst. A jsou lidé, zejména staří lidé, kteří pak vyžadují stále jenom je a vůbec nejedí maso a chléb, nebo jen velmi málo. Především se však snažíme připravit nápoje tak jemné, aby se snadno vstřebávaly do těla, aniž by přitom štípaly, škrábaly nebo pálily; a dokonce uvažujeme o takových, jež nakapány na hřbet ruky protečou nepozorovaně do dlaně a přitom si pro patro zachovají lahodnou chuť. Také máme vody, které připravujeme tak, že jsou výživné a vskutku znamenité; leckdo nechce pít nic jiného. Chleby děláme z různých druhů obilí, kořínků a jader; některé dokonce ze sušených mas a ryb; s různými druhy kvásků a koření; takže po některých se zrovna sbíhají sliny; jiné jsou tak výživné, že jsou tací, co žijí jenom z nich a nic jiného nejedí; a dožívají se dlouhého věku. Co se mas týče, některá konzervujeme v tenkých křehkých plátcích, aniž je zbavíme jejich chuti, takže je slabý žaludek stráví stejně snadno jako dobrý žaludek jinak připravená masa. Máme též některá masa a příkrmy a nápoje, které když člověk požije, může po nich dlouho držet půst; a jiné, po nichž člověku, který je sní, nápadně ztuhnou a zbytní svaly, takže je potom mnohem silnější než býval předtím.

Dále máme apatyky či zařízení na přípravu léčiv. Protože máme tak velké množství rozmanitých rostlin a živých tvorů, množství daleko větší než u vás v Evropě (neboť přesně víme, jaké druhy u vás jsou), máme také mnohem větší a rozmanitější počet bylin, léčivých substancí a příměsí. Rozdělujeme je rovněž podle stáří a délky kysání. Na jejich přípravu máme k dispozici nejenom všechny možné způsoby překapávání a rozkládání, a též protlačování a procezování různými

sfty i hmotami při mírných teplotách, nýbrž také přesné vzorce sloučenin, podle kterých se prvky spojují v celek tak, jako kdyby to byly prvotní látky.

Máme rovněž různé mechanické stroje u vás neznámé; a hmoty a látky, které jimi vyrábíme, jako papír, plátno, hedvábí, vlněné tkaniny; jemně zpracovaná a skvěle se lesknoucí péra; znamenitá barviva; a mnohé jiné; dílny máme jednak na zhotovování věcí, které jsou obecným lidem nedostupné, jednak na zhotovování věcí pro běžnou spotřebu. Neboť, abys rozuměl, mnohé z toho, o čem jsem se již zmínil, se běžně užívá po celém našem království; pokud jsme to vymysleli my, ponecháváme si ovšem vzorky a postupy.

Dále máme množství všelikých pecí, jež vyvinují různý žár: prudký a rychlý; vysoký a stálý; uměřený a mírný; vybuchující, klidný, suchý, vlhký; a tak podobně. Především však máme pece napodobující zář slunce a nebeských těles; ten žár má různé výkyvy a (jako při orbitálním pohybu) sílí a zase ustupuje, čímž dosahujeme podivuhodných účinků. Mimo to využíváme i tepla vznikajícího na hnojištích; a v břichu a útrobach živých tvorů, v jejich krvi a těle; i tepla vlhkého, na sebe navršeného sena; hašeného vápna; a podobně. Máme též nástroje vydávající teplo pouhým pohybem. A dále máme místa na silné sluneční záření; a zase jiná místa pod zemí, z nichž přirozeným či umělým způsobem sálá teplo. Takto tedy využíváme různých druhů tepla, podle toho, jak to vyžaduje povaha výkonu, který míníme provést.

Dále máme domy optiky, kde se zabýváme všemi druhy světla a záření; a všemi jejich barvami; na tělesech bezbarvých a průhledných tam můžeme předvést všechny jednotlivé barvy; ne v duhové řadě, jak je obrážejí drahokamy a hranoly, nýbrž každou barvu samostatně a zvlášť. Sílu světla také umíme zmnohonásobit a přenášet ono zesílené světlo na velké vzdálenosti a přitom je zaostřit tak, že v něm lze rozeznat i malé body a čárky; světla umíme též barvit; a vyvolávat všechny zrakové iluze a klamy co do tvaru, velikosti pohybu, barvy; i vyvolávat všechny druhy stínů. Známe také různé u vás neznámé způsoby, jak vyvolat záření různých hmot. Známe způsoby, jak pozorovat předměty velmi vzdálené; jako například na nebi nebo na jiných dalekých místech; a blízké předměty ukazovat jako vzdálené, vzdálené zas jako blízké; činit prostě z dálky věc pomyslnou. Rovněž máme posilovače zraku, které jsou mnohem lepší než běžně užívané

brýle a skla. Dále máme čočky a přístroje, jimiž lze dokonale a zřetelně pozorovat malá, nepatrná tělíska; jako části a barvy mušček a červích těl; zrnka a puklinky drahokamů, jež nelze jinak zjistit; složení moči a krve, jinak neviditelné. Umíme udělat umělé duhy, záře a světelné kruhy. A sestrojíme všechny světelné odrazy a lomy a také násobíme sílu paprsků vyzařovaných tělesy.

Dále máme drahokamy všeho druhu, mnohé nesmírně krásné, u vás neznámé; stejně tak křišťály; a skla nejrozmanitějšího druhu; a mezi nimi některá, jež jsou z litých a zeskelnatělých látek nebo i z jiných materiálů, než z jakých se u vás dělá sklo. Také máme mnoho zkamenělin a neúplných minerálů, jež vy neznáte. Právě tak máme podivuhodně silné magnety a jiné vzácné kameny, přirozené i umělé.

Dále máme domy akustiky, kde předvádíme a demonstrujeme všechny zvuky i jejich vznik. Známe harmonie, o jakých vy nemáte ani tušení; známe čtvrttónové i menší stupnice zvuků. Máme různé hudební nástroje, u vás rovněž neznámé, z nichž některé vydávají jemnější zvuky než vaše; k tomu máme i krásné a něžné zvonkové hry. Tenký zvuk dovedeme zesílit a přesadit do hloubky; podobně mocný zvuk umíme zeslabit a zaostrit; zvuky též všelijak vibrujeme a rozechvíváme, ač původně byly rovné. Umíme vyvolat a napodobit všechny artikulované zvuky a hlásky a také hlasy a tóny, které vydávají ptáci a zvěř. Máme jisté pomocné přístroje, jež vloženy do ucha, velmi posilují sluch. Používáme také různé zvláštní a umělé ozvěny, jež mnohokrát vracejí a jako-by vymrštují hlas; některé vracejí hlas zesíleně, jiné v ostřejších a jiné v hlubších tónech, některé dokonce vracejí hlasy pozměněné co do hlásek nebo artikulace zvuků. Známe rovněž způsob, jak přenášet zvuky pomocí trubic a hadic, a to nejpodivuhodnějšími cestami a na velké vzdálenosti.

Dále máme domy vůní; a v nich činíme pokusy i s chutěmi. Vůně dovedeme znásobit, což se může zdát divné. Umíme je také napodobit, takže se linou z jiných sloučenin než z těch, které je v přírodě vydávají. Stejně napodobujeme i různé chutě, takže oklamou patřičně kdekoho. V tomto domě máme také cukrárnu; zde děláme všechny druhy sladkého pečiva, trvanlivého i kypřého, různá voňavá vína, mléka, omáčky a saláty, to vše v mnohem větší rozmanitosti než u vás.

Dále máme domy strojů, kde zhotovujeme stroje a nástroje pro všechny druhy pohybů. Zde napodobujeme a realizu-

jeme pohyby mnohem rychlejší, než jaké znáte vy, ať už se jedná o muškety nebo jiné vaše stroje; ke vzniku a snazšímu násobení pohybů používáme kol a jiných prostředků; takto jsou silnější a prudší než vaše; mocnější než vaše největší děla a houfnice. Rovněž vyrábíme kanóny a válečné zbraně všeho druhu; a stejně tak nově smíšený a složený střelný prach, ohňové koule hořící neuhasitelně i ve vodě. Máme také všechny možné ohňostroje, pro potěšení i k užitku. Rovněž napodobujeme let ptáků a známe několik druhů vzduchoplavectví; máme lodě a čluny pro jízdu pod vodou a odolné proti vlnám; máme i plovací pásy a jiné pomocné prostředky. Též máme různé a pozoruhodné hodiny a jiné vratné pohyby, a také některé pohyby nekonečné. Napodobujeme též pohyby živých tvorů, zrcadlíme pohyby lidí, zvířat, ptáků, ryb a hadů. Známe i mnohé jiné pohyby, podivuhodné svou rovnoměrností, jemností a přesností.

Dále máme dům matematiky, kde jsou v dokonalém provedení zastoupeny všechny měřicí a astronomické přístroje.

Dále máme domy smyslových klamů; zde předvádíme všechny druhy kejklřských výkonů, preludů, šaleb a iluzí; jakož i jejich klamnost. Jistě tě napadne, že my, kteří máme tolik opravdivých věcí budících obdiv, mohli bychom snadno ošálit lidské smysly a obestřít to, co jsme vymysleli a sestrojili, zdáním zázračnosti. Leč my nenávidíme klam a mam; a to tou měrou, že jsme všem svým druhům přísně a pod pokutou a ztrátou cti zakázali ukazovat kteroukoli z přirozeně sestrojěných věcí jako něco neobyčejného nebo neuvěřitelného; ať je ukazují čistě tak, jak jsou, bez všech příděchů záhadnosti.

Tolik (synu můj) k pokladům Šalamounova domu.

Co se týče různých pověření a povinností našich druhů: dvanáct jich vyplouvá do cizích zemí pod rouškou cizích národností (neboť svou vlastní chováme v tajnosti); ti nám přinášejí knihy, výtahy z nich a návody na všechny pokusy, které se kde ve světě uskutečňují. Nazýváme je Kupci světla.

Tri z nás sepisují všechny pokusy zaznamenané v knihách. Říkáme jim Sříděči.

Tri shromažďují pokusy z oboru mechaniky; a také z oboru tajných věd; a sbírají zkušenosti, které se neřadí mezi vědy. Nazýváme je Hledači tajemství.

Tri další provádějí takové nové pokusy, jež považují pro nás za výhodné. Říkáme jim Kutači nebo Průzkumníci.

Tri další shrnují pokusy předchozích čtyř trojic a rozdělují

je do skupin a pod obecná záhlaví, aby z nich lépe vysvitly podklady pro další pozorování a závěry. Nazýváme je Kompilátory.

Další se zamýšlejí nad pokusy svých druhů a snaží se z nich výtěžit věci, jež by se hodily a byly užitečné pro život, ale právě tak i pro jasné odhalování příčin věcí a přírodních úkazů a pro snadné a zřejmé rozpoznávání vlastností a částí těles a hmot. Říkáme jim Obvénitelé nebo Dobrodinci.

Načež po společných sezeních a poradách, kde všichni posuzují dosud vykonanou práci, ujmou se dalšího díla jiní tři druhové, kteří řídí nové pokusy, pokusy osvětlenější a pronikající hlouběji do podstaty věcí než předchozí. Nazýváme je Nosiči světla.

Další tři pak takto určené pokusy provádějí a podávají o nich zprávy. Říkáme jim Roubovači nápadů.

A konečně další tři zobecňují předchozí experimenty a poznatky, kladou je do širších souvislostí a vyvozují z nich axiomy a poučky. Říkáme jim Tlumočníci Přírody.

Máme ovšem také novice a učedníky, aby na místa těch, kdo vykonávají toto povolání, mohli časem nastoupit další; kromě toho máme i velký počet služebníků a pomocníků, mužů i žen. A také děláme toto: společně se radíme, které výzkumy a objevy, jež jsme učinili, zveřejníme a které nikoliv; a všichni se zavazujeme přísahou, že nic nevyzradíme o těch, jež považujeme za moudřejší utajit; o některých občas informujeme stát, o jiných ani ten ne.

Co se týká našich slavností a obřadů, máme dvě velmi dlouhé a krásné sně; v jedné vystavujeme modely a vzory vzácnějších a znamenitějších vynálezů; v druhé jsou rozmístěny sochy všech předních vynálezců a objevitelů. Máme tam i sochu vašeho Kolumba, jenž objevil Západní Indii; dále vynálezce loďí; vašeho mnicha, který vynalezl děla a střelný prach; vynálezce hudebních nástrojů; vynálezce písma; vynálezce knihtisku; vynálezce v oboru astronomických pozorování; vynálezce skla; objevitele bource a hedvábí; objevitele vína; objevitele obilí a chleba; objevitele cukru; a o všech těch lidech máme zevrubnější zprávy než vy. Dále tam jsou umístěni i různí naši znamenití objevitelé a vynálezci; protože jsi však jejich díla neviděl, zabralo by příliš času je popisovat; a kromě toho bys ani přesnému popisu nemusel plně porozumět, a jen by tě to pomýlilo. Za každý hodnotný objev postavíme jeho vynálezci sochu a poskytneme mu štědrá a čestnou

odměnu. Některé sochy jsou bronzové; jiné mramorové či buližníkové; jiné jsou z cedrového dřeva nebo z jiných vzácných kovů, pozlacené a pomalované; některé jsou ze železa; některé ze stříbra; některé ze zlata.

Každý den zpíváme chorály a konáme pobožné obřady; vzdáváme jimi chválu a díky Bohu^{1/} za podivuhodnost díla, které stvořil; a máme také modlitby, jimiž ho prosíme o pomoc, požehnání a osvětlení v našem úsilí, a aby jeho výsledky obrátil k dobru a svatému užitku.

Konečně máme ve svém rozvrhu také objíždky či návštěvy velkých měst našeho království; tam, když nadejde čas, veřejně vyhláujeme takové nové a užitečné vynálezy, které uznáme za dobré. A rovněž oznamujeme přirozené příznaky nemoci, moru, přiletu škodlivých tvorů, neúrodu, bouře, velké záplavy, zemětřesení, komety, roční teploty a různé jiné věci; a současně lidem radíme, jak by měli všem těmto věcem předcházet a jak se jim bránit.^{2/}

A když toto řekl, vstal; a já, jak mě poučili, jsem před ním poklekl; tu on mi pravou ruku vložil na hlavu a řekl: „Bůh ti žehnej, můj synu, a Bůh žehnej i tomu, co jsem ti sdělil. Dávám ti povolení, abys toto vše uvedl ve veřejnou známost, pro blaho ostatních národů; neboť my zde jsme v lůně božím, země všem neznámá.“^{3/}

A po těch slovech odešel; pak mi dal vyplatit odměnu ve výši dvou tisíc dukátů^{4/} pro mě a pro mé druhy. Neboť, ať přijdou kamkoliv, a při jakékoliv příležitosti, nikdy nešetří štědrými dary.

ZDE RUKOPIS KONČÍ

^{1/} Tj. do Peking, který asi Bacon považoval za přístav. Jméno Cambalu (správně Khambalik) bylo známé z Marka Pola a šlo o tatarský název pro Peking.

^{2/} U Marka Pola „Quinsai“, dnešní Hang-čou.

^{3/} Míni se Platón v dialogích *Timaios* a *Kritias*.

^{4/} Míni se *Utopie* Thomase Mora.

Eseje

/VÝBOR/

val celý jeden dialog, Shakespeare jednu ze svých pozdních tragédií.

O VZPOURÁCH A NEPOKOJÍCH

Pastýři lidí by měli mít dobrou znalost kalendáře, aby věděli, kdy ve státě nadchází období bouří. Nejmocnější jsou tehdy, vzroste-li rovnostářství, právě tak jako se v přírodě schyluje k největším bouřím v časech rovnodenních. A jako se před bouří zdvíhá zrádný víchr a moře se tajuplně vzdouvá, tak i ve státech

... *Ille etiam caecos instare tumultus
saepe monet, fraudesque et aperta tumescere bella,*

to jest odhaluje nám to skrývané vzpoury a mnohdy i zradu a tajně připravované války.¹⁾

K příznakům nadcházejících bouří patří: osočování a pomlouvání státu (je-li časté a veřejné) a dále rozšiřování a kolování falešných zpráv, které poškozují stát a docházejí širokého sluchu. Když Vergilius uváděl rodokmen Fámy, pravil o ní, že byla sestrou Gigantů:

*Illam Terra parens, ira irritata deorum
extremam (ut perhibent) Coeo Enceladoque sororem progeniit,*

to jest jata hněvem proti bohům, Země zrodila Fámu. Byla, jak se vypravuje, sestrou Koiovi a Enkeladovi.²⁾

Jako by rozšiřování fámy bylo pozůstatkem dávných vzpour! Ve skutečnosti tvoří předeheru i ke všem vzpourám budoucím. Autor přesto správně vystihl, že zrádný kvas a zrádná fáma jsou jako bratr a sestra, jako muž a žena. Zvlášť když to dojde tak daleko, že i ta nejlepší a k obecnému dobru namířená státní opatření, jež by měla být přijata s plným uspokojením, jsou překrucována a vykládána ve zlém. Tenkrát totiž zavládne velká veřejná zášť, a jak praví Tacitus: *conflata magna invidia, seu bene, seu male gesta premunt, to jest jakmile zahoří obecná zášť, dobré i zlé výnosy urážejí stejně.*³⁾ Z toho nicméně neplyne, že tvrdé potlačování škodlivých pověstí, jakožto známek neklidu, léčí neklid. Leckdy je líp vykoření jistá přezíravost, kdežto naopak zákaz jim propůjčící neutuchající životnost.

Podezřelá je taková poslušnost, o jaké mluví Tacitus: *Erant in officio, sed tamen qui mallent mandata imperantium interpretari, quam exequi, to jest zastávali úřad, ale vedli si tak, že raději hodlali císařské příkazy vykládat než vykonávat.*⁴⁾ Diskutovat o výnosech a nařízeních, zlehčovat je a vznášet proti nim námitky není ničím jiným než svým způsobem setřásáním jha, pokusem o odepření poslušnosti; to platí zejména v případech, když ti, kdo jsou pro výnos, hájí jej zakříknutě a zdrženlivě, kdežto ti, kdo jsou proti, mluví nebojácně.

Správný je dále Machiavelliho poznatek, že když se vladař, jenž by měl všem být otcem, přikloní k jedné straně, je to jako by se nerovnoměrným zatížením převrátil člun na bok. Plně se to projevílo za časů francouzského Jindřicha III.; ten vstoupil nejprve do Svaté ligy,⁵⁾ jež měla za cíl vyhladit

protestanty, a vzápětí se táž liga obrátila proti němu. Je-li totiž vladař pouhým spoluúčastníkem v nějakém sporu, a jsou-li ve hře i vyšší závazky než závazek vůči svrchovanosti trůnu, král téměř pozbývá svých práv.

Veřejné a urputně vedené spory, sváry a třenice svědčí rovněž o tom, že vláda ztratila na vážnosti. Neboť počínání nejvyšších vládních činitelů by se mělo podobat pohybum planet řízených (podle starých představ) silou zvanou *primum mobile*, což znamená, že každá planeta je prvotní hybnou silou hnána rychle, kdežto vlastní silou zvolna. Takže když se vysoce postavený člověk pohybuje vlastní silou překotně — a jak Tacitus dobře říká, *liberius quam ut imperantium meminissent*, to jest *svobodněji než v souladu s poslušností vládců* — svědčí to o tom, že nebeské sféry se vyšínuly z drah. Neboť Bůh opásal knížata svrchovanou vážností; a Bůh nyní hrozí, že ji zruší. *Solvam cingula regum, to jest roztrhnu opasky králů.*⁶⁾

Když se některý ze čtyř pilířů státu povážlivě viklá či otrásá (těmi pilíři jsou náboženství, spravedlnost, státní rada a poklad), tu aby šli lidé raději orodovat za příznivé počasí.

Opusťme však nyní onu část našeho pojednání, která jednala o předpovědích (blíž ji snad ještě osvětlí to, co bude následovat), a promluvme teď nejdříve o materiálních podmínkách vzpour, potom o jejich motivaci a za třetí o způsobech, jak je léčit.

Co se materiálních příčin vzpour týče, nutno je velice pečlivě zvažovat. Nejbezpečnější způsob, jak zabránit vzpourám, je odstranit jejich příčiny, pokud to dovolí čas. Když jsou polena nakladena, nikdo neví, odkud přiletí jiskry a podpálí oheň. Materiální podmínky vzpour jsou dvojího druhu: velká chudoba a velká nespokojenost. Pravda: kolik zničených statků, tolik hlasů pro povstání. Lucanus léčí situaci v Římě před občanskou válkou a správně říká;

*Hinc usura vorax, rapidumque in tempore foenus,
hinc concussa fides, et multis utile bellum,*

to jest *hlavá lichva, rychle rostoucí úroky, ztráta důvěry — a válka je pro mnohé prospěšná.*⁷⁾ A právě to válka je pro mnohé prospěšná je jistým a neklamným příznakem, že stát dozrává ke vzpourám a bouřím. Jestliže se navíc k zchudnutí a rozpadu statků vyšších stavů přidá i bída a nouze prostých lidí, nebezpečí valem narůstá a stává se hrozivým. Neboť nejhorší ze všech jsou rebelie břicha.

Pokud jde o nespokojenost, ta je v těle státu tím, čím jsou stávy v těle člověka; snadno se nahromadí, předčasně se rozpálí a vzplanou. Žádný vladař ať nesoudí míru nebezpečí podle toho, zda je nespokojenost oprávněná nebo neoprávněná, protože to by si představoval lid jako nadměru rozumný, a on si zatím velmi často sám šlape po štěstí. Rovněž ať nesoudí podle toho, zda stížnosti, z nichž nespokojenost povstala, jsou vpravdě vážné nebo nanicovaté; protože nejnebezpečnější je nespokojenost, která vyvěrá z většího strachu než trápení. *Dolendi modus, timendi non item, to jest bolest má své meze, strach nikoliv.*^{9/} Mimo to při silné perzekuci právě ty věci, kvůli nimž lidé ztrácejí trpělivost, zároveň drtí jejich odvalu, což o strachu neplatí. Konečně ať se žádný vladař ani stát necítí bezpečně proto, že se nespokojenost u nich vyskytovala často nebo dlouho, a přece z ní nevzešla nijaká hrozba. Neboť je sice pravda, že ne ze všech par a mraků se strhne bouře, ale je také pravda, že ačkoliv se mnohé bouře přezenou, z některé nakonec přece udeří. Španělské přísloví to postihuje přesně: *El hilo por lo mas delgado quiebra, to jest i slabým škrubnutím provaz posílze praskne.*

Příčinami a motivací vzpour jsou náboženské novoty, daně, reformy zákonů a zvyků, rušení privilegií, obecný útlak, významování nehodných lidí, cizí dělníci, drahota, rozpuštěná vojska, strany přivedené k zoufalství a vůbec vše, co lidi poškozují, a tím je zároveň spojuje a uvazuje ve společnou věc.

Co se léčení týče, existují snad některá obecná preventivní opatření, o nichž promluvíme; avšak skutečné léčení se musí řídit konkrétní chorobou; proto je lepší dát na moudrou radu než na obecná pravidla.

Základním lékem či preventivním prostředkem je: za každou cenu odstranit ony materiální předpoklady vzpoury, o kterých jsme hovořili, to jest chátrání a chudobu státu. K tomu účelu slouží: uvolnění obchodu a jeho správná vyvážení, podporování výroby, odstranění lenošného tuláctví a zahálky, potlačení rozmařilosti a okázalého nadbytku protipřepychovými zákony, zkvalitnění půdy a jejího obhospodařování, regulace cen zboží, snižování daní a poplatků a podobně. V zásadě také nutno hledět k tomu, aby populace země (pokud ji nepokosila válka) nepřerostla prostředky království, které ji mají živit. Přitom nelze pojímat populaci jako prostý součet obyvatel; neboť menší počet lidí, který má větší spotřebu a menší produktivnost, zuboží stát dříve než větší počet

lidí, který má nižší životní úroveň a produkuje víc. Proto nepoměrný růst šlechty a jiných urozených stavů k počtu obyčejného lidu přivádí rychle stát na mizinu; totéž platí o nadbytku duchovenstva, neboť ani ono do státních zásob nijak nepřispívá; a podobně je tomu, když se vyškoluje víc vzdělanců, než kolik jich může nalézt uplatnění.

Dále je třeba mít na paměti, že jelikož vzrůst jednoho státu jde nutně na úkor druhého (neboť cokoliv se někde získá, jinde se ztrácí), měly by existovat pouze tři věci, jež jeden stát prodává jinému: to, co se získává z přírodního bohatství země, to, co se vyrobit, a to, co se přepraví či přiveze. Pokud se tato tři kola točí, bohatství poplyne jako jarní příval. A leckdy se stane, že *materiam superabit opus,*^{9/} že totiž zpracování a doprava vynesou víc než surovina a víc také obohatí stát, jak je to zvláště patrné na Nizozemí, jehož doly, na světě nejbohatší, leží na povrchu země.

Nade vše je však nutno uplatnit správnou politiku v tom, aby se peníze a jmění nehromadily v rukou několika málo lidí. Jinak by stát mohl mít sice bohaté zázemí, přesto však by hynul hladu. Peníze jsou jako hnůj: není-li rozházen po polích, není na nic. Toho lze dosáhnout zejména tak, že se potlačí nebo alespoň v přísných mezích drží nenasytná lichva, prozazování monopolů, zřizování rozlehlých pastvin a podobně.

Jak odstranit nespokojenost, či alespoň hrozby, které z ní plynou? Je známo, že v každém státě jsou dvě skupiny poddaných: šlechta a obecný lid. Je-li jedna z nich nespokojená, nevzniká z toho žádné zvláštní nebezpečí; neboť obecný lid se sám sotva k něčemu rozhýbá, pokud není podněcován vyšším stavem, a vyšší stav zase není dost silný, pokud lid nejeví ochotu a připravenost povstat. Nebezpečí nastane, jestliže vyšší stav vyčkává, až se zkalí vody mezi lidem, aby pak vyhlásil své požadavky. Básníci píší o tom, jak bohové chtěli spoutat Jupitera. Ten se však o tom doslechl a na radu Pallady poslal pro storukého Briarea, aby mu přichvátil na pomoc. Je to nepochybně symbolický obraz; naznačuje se jím, jak je pro vladaře důležité zabezpečit si dobrou vůli lidu.

K bezpečí přispívá, popřeje-li se stížnostem a nespokojenosti umírněná svoboda, aby mohly vyvířít a vypařit se (pokud se tak děje bez přehnané opovázlivosti a vyzývavosti). Neboť kdo ucpe průduch zlým šťávám a nechá krváčet ránu dovnitř, vystavuje se nebezpečí zhoubných vředů a hlíz.

Při nespokojenosti by Epimétheovo počínání dobře padlo

Prométheovi; není totiž nad ně lepšího. Epimétheus nechal unikat stříznosti a strasti, potom však víko přirazil a na dně skříňky uzavřel naději. Chytré a dovedně žít a nitit naděje, vodit lidi od jedné ke druhé, to patří zajisté k nejlepším protilátkám na jed nespokojenosti. A je nesporně známkou moudré správy a vlády, že umí lidská srdce vodit za nadějí, když už je nedovede uspokojit; když umí předkládat věci tak, že žádné zlo nevypadá jako trvalé a jsou z něho nadějná východiska. To ostatně není nijak zvlášť obtížné, neboť jedinci i strany mají vždy tendenci sami sobě lichotit a holedbat se tím, čemu v podstatě ani nevěří.

Rovněž schopnost předvídat a předcházet tomu, aby si nespokojení lidé nenašli vhodnou a vlivnou hlavu, k níž by se utkali a pod jejímž vedením by se mohli spojit, patří sice k obecně známým, avšak důležitým punktům prozíravé obezřetnosti. Vlivnou hlavou přitom myslím člověka, jenž zaujímá vysoké postavení a těší se vážnosti, člověka, k němuž mají nespokojenci plnou důvěru a o němž si myslí, že má k nespokojenosti i své osobní motivy. Takového člověka je třeba buď přesvědčit a získat pro věc státu, aby za ní stál zcela opravdově a neochvějně, anebo vybrat z téže skupiny lidí někoho, kdo by se proti němu postavil, a tak rozdělením příznivců podryl vážnost, jíž se těšil. To platí ostatně obecně, že rozdělit a roztrhnout všechny skupiny a strany, které jsou státu nepřátelské, a držet je od sebe nebo ve vzájemné nedůvěře, není nejhorším z léků. Neboť je katastrofální, jestliže ti, kdo s politikou státu souhlasí, jsou plni rozporů a neshod, kdežto ti, kdo stojí proti, jsou svorní a ve všem zajedno.

Povšiml jsem si, že když někdy vyklouzly vladařům z úst sice duchaplné, leč ostré výroky, vedlo to k vzplanutí vzpour. Caesar si nesmírně uškodil prohlášením, že *Sulla nescivit litteras, non potuit dictare*, to jest že Sulla neuměl abecedu a nemohl tedy nikomu nic diktovat. Tím totiž úplně odňal naději lidem, kteří doufali, že se dřív nebo později sám vzdá diktatury. Galba se zničil výrokem *legi a se militem, non emi*, to jest vojáky verbuji, ne kupuji, čímž vzal vojákům naději, že je odmění, a stejně tak Probus slovy *si vixero, non opus erit amplius Romano imperio militibus*, to jest co budu živ, římská říše se obejde bez vojska, uvedl vojáky v hluboké zoufalství.^{10/} Podobných příkladů je mnoho. Vladaři by si zajisté měli dát v ožehavých věcech a v choulostivých dobách dobrý pozor na to, co říkají. Platí to zejména o podobně pregnantních výrociích, jež se rozletí do světa

jako šípky, a kdekdo si pak myslí, že se v nich tají skrytý vladařův záměr. Protože co se týče dlouhých projevů, bývají většinou nudné a nikdo jim nevěnuje valnou pozornost.

Nakonec dodejme, že by pro každý pád měla mít knížata vždycky při sobě nějakého významného muže (jednoho nebo raději víc), který by jako vojenský odborník uměl povstání potlačit v zárodku. Jinak se totiž při prvním výbuchu bouří zachvěje dvůr větším strachem, než je zdrávo, a stát se pak řítí do zmatků, o nichž Tacitus praví: *Atque is habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur*, to jest nálada lidí byla taková, že se málokdo odvážil nejhorských činů, mnozí jim přáli a všichni s nimi byli srozuměni. Vojenští odborníci musí být ovšem lidé spolehliví a osvědčení, což je důležitější, než aby byli straničtí a oblíbení; mimo to musí rádně spolupracovat s ostatními činiteli státu, protože jinak by lék byl horší choroby.

^{1/} Citát z Vergiliových *Zpěvů rolnických*.

^{2/} *Aeneis*, 4. kniha.

^{3/} Volný citát z Tacitových *Dějin*.

^{4/} Citát z Tacitových *Dějin*.

^{5/} Svatá liga byla založena ve Francii vévodou z Guise r. 1576.

^{6/} Citát z *Prorocství Izaiáše*.

^{7/} Citát z Lucanova *Farsálského pole*.

^{8/} Citát z Pliniových *Listů*.

^{9/} Citát z Ovidiových *Proměn*, vysvětlený dalším textem.

^{10/} Uvedené výroky římských císařů jsou citovány podle Suetonia, Tacita a Flavia.

O ZAMOŘSKÝCH OSADÁCH

m:
oň
ele
ní.
sti,
'ba
ěj-
ylo
co-
že
aé,
y.
ost
m,

ré
ak
u-
že
lé,
zí-
te-

u-
u-
ná
už
m
je,
ní
ch
e-
ia
je
s-
o-

Osazování země náleží mezi prastaré, primitivní a heroické činy lidstva. Dokud byl svět mladý, plodil víc dětí, teď, když zestárl, plodí jich méně. Mohu proto nové osazování půdy právem řadit mezi děti starých království.

Osazování panenské půdy mám rád; to jest když lidé nejsou vytrhováni ze svých osad, aby osadili osady jiných. To pak není osazování, ale plnění.

Osazování země se podobá osazování lesa; musíte počítat s tím, že skoro dvacet let neponese žádný zisk, a teprve pak vás možná odškodní. Hlavní příčinou zániku většiny zámořských osad bylo, že se v počátečních letech hledělo ničemně na co nejrychlejší zisk. Zajištění rychlých zisků nelze, pravda, zanedbat; ale jen potud, pokud slouží blahu osady, ne víc.

Je hanbou a nezláká božího požehnání, jestliže osadu zakládáte s lidskou spodinou a se zkaženými a do vězení odsouzenými lidmi; a nejenom to; zničí se tím celá osada; neboť ti lidé budou dál žít jako ničemové, k práci je nedostanete, budou líní a plní zlovůle, promrhají zásoby potravin a záhy je všechno znaví, takže pak budou psát domů a znectí celou osadu. Osadu máte zakládat se zahradníky, oráči, dělníky, kováři, tesaři, truhláři, rybáři, se cvičiteli ptáků a něco málo apatykáři, ranhojiči, kuchaři a pekaři.

V kraji, kde osadu zakládáte, se nejdřív poohlédněte po tom, jaké plody nese sama země; například po kaštanech, ananasu, olivách, datlích, švestkách, třešních, lesním medu a podobně; a hleďte jich využít. Nato uvažte, které jsou tam k mání plody a poživatiny rostoucí rychle a dozrávající v jednom roce; jako například černý kořen, mrkev, vodnice, cibule, ředkev, slunečnice, kukuřice a podobně. Co se týče pšenice, ječmene a ovsu, ty vyžadují moc práce; ale s pěstěním hrachu a bobů můžete začít hned, protože jedná dají méně práce a jednak jich lze používat za potravu stejně jako chléb. Také rýže dává bohatou úrodu, a máte další druh jídla. Nade vše však nutno vzít s sebou do začátku zásoby sucharů, ovesných krupice, mouky, krupice a podobně, dokud nebudete mít dost chleba. Co se týká zvířat či drůbeže, vezměte s sebou hlavně takové, jež snadno nehynou a rychle se množí, jako prasata, kozy, kohouty, slepice, krocany, husy, domácí holuby a jim podobné.

Potraviny by se v osadách měly rozdělovat téměř stejně jako v obleženém městě; to jest ve stanovených přídělích. Největší část půdy, určená pro zahrady a pole, nechť je společná; ať se společně obdělává, sklízí a úroda ať se přiměřeně rozděluje všem; mimo to ať mají jednotlivci kousky země, které mohou obdělávat soukromě.

Rovněž vezměte v potaz přirozené bohatství země v místě osady; to může všelijak pomoci uhradit náklady na osadu vynaložené (není-li to, jak už řečeno, předčasné a na úkor smyslu věci), jako se to podařilo s tabákem z Virginie. Lesů je obvykle všude až přesprátiš; a tak dřevo je jednou takovou příhodnou položkou. Vyskytne-li se železná ruda a jsou-li tam řeky, na kterých lze vybudovat hamry, pak železo je znamenité zboží, pokud je po ruce hojnost dřeva. Vyzkoušet by se také mělo vysušování soli v zálivech, jestliže je k tomu vhodné podnebí. Dále též, je-li to možné, pěstění hedvábí, které je hledaným zbožím. Kde je hodně smrků a borovic, tam je i smola a dehet. Podobně koření a lékořice, pokud se vyskytují, nemohou neposkytnout velký zisk. Stejně tak tříslo a jiné věci, které přicházejí v úvahu. Pod povrch země se však valně nederte; naděje na bohatý důl je velmi nejistá a osadníci pak často zleniví a zanedbávají ostatní práce.

Co se vlády nad osadou týče, ať je soustředěna v rukou jednoho člověka, kterému pomáhá rada; a ti nechť jsou vybaveni — s jistým omezením — mocí stanného práva. Všichni ti lidé žijící v divočině ať však získávají prospěch především z toho, že mají Boha neustále před očima a že ho řádně uctívají. Vláda ať se neskládá z příliš mnoha rádců a podnikatelů ze země, jež osadníky vyslala, jejich počet ať je uměřený; a je lepší, když se skládá ze šlechticů a urozených pánů než z obchodníků; protože ti vždycky hledí na okamžitý zisk. Než osada zesílí, budiž osvobozena od všech cel. A nejenom od cel; ať svobodně vyváží své zboží tam, kde za ně nejvíc strží, kromě případů spojených se zvláštními bezpečnostními opatřeními.

Osadu nepřelidňujte, neposílejte tam příliš rychle jednu loď s lidmi za druhou; spíš bděte nad tím, jak z ní osadníků ubývá, a podle toho úměrně dodávejte nové síly; tak ale, aby všichni v osadě mohli slušně žít a netřeli z přelidnění bídu.

Prospívání některých osad velmi ohrozilo, že je stavěli u zálivů a při ústí řek, na bažinatých a zdraví škodlivých místech. A tak i když začnete zase tam — abyste se vyhnuli zdoluhavé

dopravě a dalším podobným nevýhodám — další sídla stavějte raději výš nad řekou než přímo u ní. Ke zdraví osady se vztahuje i to, aby měla vždycky dost velkou zásobu soli pro nezbytnou přípravu pokrmů.

Zakládáte-li osadu mezi divošskými kmeny, neziskávejte si jejich náklonnost cingrlátky a cetkami, ale hleďte s nimi také spravedlivě a vlídně vycházet; byť ovšem s nezbytnou ostrážitostí; a nesnažte se získat si je tím, že byste jim pomáhali zabírat území jejich nepřátel, ač ovšem při obraně by vaše pomoc byla na místě; často také některé z nich pošlete do země, která osadu založila, ať poznají lepší životní podmínky, než jsou ty jejich, a po návratu o nich šíří chválu mezi ostatními.

Když osada zmohutní a zesílí, nastává čas osadit ji nejen muži, ale i ženami; aby se mohla rozrůstat vlastním pokolením, a ne pořád jen doplňovat zvenčí. Největším hříchem na světě je opustit a nechat ležet ladem osadu, která již začala vzkvétat; kromě toho, že je to potupné, spočine na vás i vina za krev mnoha ubohých lidí.

O LIDSKÉ PŘIROZENOSTI

Svou přirozenou povahu můžeme mnohdy utajit; občas překonat; zřídka kdy vykořenit. Násilným přemáháním se stává ještě výbušnější, může-li se projevit znovu; stálé poučování a vzdělávání ji činí méně obtížnou; avšak jen zvyk je s to si ji podmanit a změnit.

Jestliže někdo chce nad vlastní přirozeností zvítězit, ať si neklade ani příliš velké, ani zas příliš malé úkoly; první ho zbaví všech nadějí, protože často ztroskotá; druhé často zmůže, a přece vpřed nepokročí. Zpočátku by měl každý užívat pomůcek, jako plavci používají rákosu a měchýře; po čase však by měl přejít na zátěž, jako tanečníci používají těžkých bot. Zdokonalí se znamenitě, kdo přivyká cvičení, která jsou těžší než skutečná potřeba.

Či přirozenost je silná, takže zvítězit nad ní je obzvlášť obtížné, měl by ji zmáhat postupně; nejprve musí svou přirozenost spoutat a zadržet alespoň na určitý čas, jako ten, kdo si v hněvu přefléká čtyřadvacet hlásek abecedy; pak ztenčovat její objem, jako ten, kdo chtěje skoncovat s vínem, přejde od přípitků na zdraví k doušku po jídle; a nakonec přestane pít vůbec. Má-li ovšem člověk dost síly a odhodlání osvobodit se ode všeho naráz, je to jistě nejlepší:

*Optimus ille animi vindex laedentia pectus
Vincula qui rupit, dedoluitque semel,*

to jest nejlepší svobodu duši poskytně, kdo rozetne pouta a naráz ji zbaví strastí.^{1/}

Případné je i staré naučení: jako prut ohni přirozenost co nejvíc opačným směrem, a tím ji narovnáš; pokud, toť se ví, není opakem přirozenosti neřest.

Nikdo ať se k novým návykům nenutí nepřetržitě, ať si v tom popřeje oddech. Neboť o přestávkách načerpá sílu k novým náběhům; a mimo to jestliže na sobě nedokonalý člověk neustále pracuje, cvičí tím jak své špatné, tak i dobré stránky, a získává návyk na obojí; nelze tomu odpomoci jinak než včasným přerušováním.

Ať si však nikdo nemyslí, že nad svou přirozenou povahou zvítězí jednou provždy; na dlouhý čas si možná poleží jeho přirozenost v hrobě, ale jak nastane příhodná příležitost nebo

pokoušení, hned zase ožije. Jako ta slečinka v Ezopovi, co ji z kočky proměnili v ženu; velice spořádaně vysedávala u stolu — dokud se kolem ní nemihla myš. Proto se raději vyhněte svodům docela; nebo se jim vystavujte hodně často, aby s vámi sotva hnuly.

Přirozenou povahu člověka prohlédneš nejlíp, když se s ním setkáš v soukromí, protože na nikoho nic nehraje; když zuří, protože ztratil všechny zábrany; a když ho postavíš před něco nového a nevyzkoušeného, protože to ho návyky nechají na holičkách.

Šťastní jsou lidé mající povolání, které je v souladu s jejich přirozenou povahou; když nemohou dělat, co chtějí, nezbyvá jim než si povzdechnout: *Multum incola fuit anima mea, to jest dlouho duše má bloudila cizinou.*^{2/}

Jestliže se člověk chce přinutit k nějakému studování, ať si na to vyhradí přesné hodiny; jde-li však o něco, co vyhovuje jeho přirozeným sklonům, nemusí na časový rozvrh vůbec dbát; jeho myšlenky k tomu budou neustále samy zalétat, jakmile jim to dovolí prázdně mezi jinými povinnostmi či studiem.

Svou přirozenou povahou se vyvíjí člověk v bylinu, nebo býlí; ať proto první včas zalévá, druhé pleje.

^{1/} Citát z Ovidiových *Léků proti lásce*.

^{2/} Parafráze z *Zalmů*.

O ZVYCÍCH A VÝCHOVĚ

Člověk uvažuje převážně tak, jak to vyhovuje jeho přirozeným sklonům; vyjadřuje se a mluví podle toho, co umí a co mu vstúpili; jedná však vždycky tak, jak mu káže zvyk. A proto Machiavelli správně poznamenává (byť volí pro ilustraci odpuzující příklad), že se nikdo nemůže spoléhat na odvážnou povahu člověka, ani na jeho silácká slova, pokud je ne-utvrdil zvyk. Jako příklad uvádí, že ten, kdo strojí nebezpečný úklad, nesmí dát na ničí rozlícenost nebo odhodlanost k činu; musí si vybrat takového člověka, který už předtím vraždil.^{1/}

Machiavelli nemohl samozřejmě vědět o činech mnicha Clémenta ani Ravaillaca, o činech Jaureguyho nebo Baltazara Gerarda.^{2/} Přesto však jeho poučka, že přirozená povaha ani závazná slova nemají sílu zvyku, zůstává v platnosti. To jen za našich dnů se rozmohla pověra, že kdo jednou jedinkrát prolil krev, je otrlý jak řezník z povolání; a že přísežný závazek má stejnou váhu, i když jde o prolévání krve.

Všude jinde je převaha zvyku očividná; jde to dokonce tak daleko, že se člověk až diví, jak se lidé všelijak zapřísahají, zařkají, zavazují a dávají slavnostní sliby, načež si vedou přesně tak, jako si vedli předtím; jako kdyby to byla neživá zjevení a stroje, kterými pohybuje pouhé kolo zvyku.

Vidíme také, kam až vláda či tyranství zvyku sahá. Indové (myslím tím členy jejich sekty moudrých) ulehnu klidně na hranici dřeva, a takto svá těla obětují ohni. I jejich ženy touží být spáleny spolu s mrtvolami svých mužů. Chlapci ze Sparty se dávali ve starověku mrskat na Dianině oltáři, aniž hnuli brvou. Počátkem vlády anglické královny Alžběty, vzpomínám si, podal si jeden k smrti odsouzený irský rebel žádost k místodržiteli, aby ho oběsili na oprátce z vrbového proutí, ne z konopí; neboť tak předtím věšeli všechny povstalce. V Rusku jsou mniši, kteří činíce pokání prosedí celou noc v kádi s vodou, dokud v ledu nezamrznou.

Sílu zvyku a jeho vliv na tělo i duši lze doložit mnoha příklady. A protože je tudíž zvyk nejvyšším správcem lidského chování, měli by se lidé ze všech sil snažit, aby jejich zvyky byly co nejlepší.

Zvyk je zajisté nejdokonalejší, když jsme si ho osvojili v útlém věku; nazýváme to výchovou; vpravdě jde o časné získávání zvyku. Tu vidíme, že jazyk je na všechny tvary a hlásky cizích řečí mnohem ohebnější, a že klouby jsou na všechny pohyby a poskoky mnohem pružnější v mládí než později. Neboť kdo se učí v pokročilém věku, není už, toť se ví, tak poddajný; s výjimkou těch, kdo si nedovolili zkostnatět a zachovali si mysl svěží a připravenou přijímat vždy nová poučení; což je neobyčejně vzácné.

Je-li však síla zvyku sama o sobě a individuálně značně velká, je síla zvyků sezdaných, spojených a sdružených mnohem větší. Tam totiž příklady táhnou, přátelé těší, soupeři pohánějí a sláva pozdvihuje. Takže tehdy stojí síla zvyku v zenitu.

Dobře a rádně uspořádaná společnost nepochybně umocňuje ctnosti lidských povah. Neboť společenství a dobrá vlá-

da dbají o rozkvět vzešlých ctností; valně však nepečují o satbu. A bída je v tom, že se dnes neúčinnější prostředky věnují na veskrze nežádoucí účely.

^{1/} V *Rozpravách o prvních deseti knihách Tita Livia.*

^{2/} Všichni byli fanatici, ne profesionální vrahové. Clément zabil francouzského krále Jindřicha III., Ravaillac Jindřicha IV., Jaureguy se pokusil a Gérard skutečně zavraždil Viléma Oranžského.

O KRÁSE